

INVOLTA INNOVATION SCIENTIFIC JOURNAL

2023

Google Scholar provides a simple way to broadly search for scholarly literature.

Any status is accepted, from any stage of the research lifecycle

Wikipedia is a free online encyclopedia created by volunteers around the world

Open Journal Systems (OJS) is an open source solution to managing and publishing scholarly journals online.

**JOURNAL OF THE
COMMONWEALTH OF INDEPENDENT STATES**

**INVOLTA IS A SCIENTIFIC JOURNAL ESTABLISHED WITH
SUPPORT OF THE KHOREZM MAMUN ACADEMY (BASED ON
THE AOKA CERTIFICATE NO: 1453 UNDER THE PRESIDENTIAL
ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN)**

INVOLTA

**INNOVATION ILMU
JURNAL**

**ИННОВАЦИОННЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
INNOVATION SCIENTIFIC
JOURNAL**

**ISSN: 2181-2632 BARCHA
SOHALAR BO'YICHA
VOL 3, ISSUE 3 (1),
March 2024**

PART – 1

www.involta.uz

TAHRIRIYAT

<p>Editor in chief Mavlonov Khudargan <u>Doctor of Biological Sciences, Professor.</u> <u>Jizzakh State Pedagogical University</u></p> <p>Editor-in-Chief (Executive Secretary Deputy) Kholikova Nodira <u>Kholikova Nodira Candidate of Philological Sciences.</u> <u>Associate Professor, Chirchik State Pedagogical University</u></p> <p>Preparing for publishing Umaraliyev Khumoyun <u>Chirchik State Pedagogical University</u></p>	<p>Bosh muharrir Mavlonov Xudargan <u>Biologiya fanlari doktori, Professor.</u> <u>Jizzax davlat pedagogika universiteti</u></p> <p>Bosh muharrir o‘rinbosari (Mas‘ul kotib) Xolikova Nodira <u>Filologiya Fanlari Nomzodi, Dotsent.</u> <u>Chirchiq davlat pedagogika universiteti</u></p> <p>Nashrga tayyorlovchi Umaraliyev Humoyun <u>Chirchiq davlat pedagogika universiteti</u></p>
<p>TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI</p>	

Tojiboyev Komiljon O‘zR FAsi Botanika Ilmiy Tekshirish Instituti Direktori, Biologiya FanlariDoktori,Akademik
Abdullayev Ikram Biologiya Fanlari Doktori, Professor. Ma‘mun Akademiyasi Raisi
Mustafakulov Sherzod Iqtisod Fanlari Doktori, Professor Qo‘qon Universiteti Rektori
Prof. Dr. Tanju Seyhan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof.Dr.
İbrahim İştan Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Necdet Tosun Marmara Üniversitesi, İlahiyat Profesörü
PROF. Dr. Önal Kaya Ankara Üniversitesi Dil, Tarih Ve Coğrafya Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi
Almaz Ulviy Binnatova Ozarbayjon Ilmlar Akademiyasi Nizomiy Nomidagi Adabiyot Instituti Professori
Doschanov Tangribergan Iqtisod Fanlari Doktori. Professor, Urganch Davlat universiteti
Sirojiddinov Shuhrat Filologiya Fanlari Doktori, Professor O‘zbek Tili va Adabiyoti Universiteti Rektori
Baltayeva Umida Fizika-Matematika Fanlari Doktori, Ma‘mun Akademiyasi Katta Ilmiy
Xodimi
Farmonov Rahmon Jahon Iqtisodiyoti Va Diplomatiya Universiteti Ijtimoiy-GumanitarFanlar KafedراسiProfessori
Sherimbetov Sanjar O‘ZRFA Bioorganik Kimyo Instituti Professori
Jabborov Nurboy Filologiya Fanlari Doktori, Professor Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O‘zbek Tiliva
Adabiyoti Universiteti
Mambetullayeva Svetlana Biologiya Fanlari Doktori, Prof. Qoraqalpoq Tabiiy Fanlar Ilmiy-Tadqiqot Instituti
DirektoriO‘rinbosari
Erkinov Aftondil Filologiya Fanlari Doktori, Professor. O‘zR FA Temuriylar Tarixi Davlat Muzeyi (O‘rindosh)
Kattallmiy Xodimi
Saparov Qalandar Biologiya Fanlari Doktori. Nizomiy Nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti Jo‘raqulov
Uzoq Alisher Navoiy Nomidagi O‘zbek Tili Va Adabiyoti Universiteti, Filologiya Fanlari Doktori,Professor
Yusupova Dilnavoz Filologiya Fanlari Doktori, Dotsent Alisher Navoiy Nomidagi O‘zbek Tili va
AdabiyotiUniversiteti
Xasanov Nodirxon O‘zRes FAsi O‘zbek Tili, Adabiyoti va Folklori Instituti, Filologiya FanlariDoktori
Sultonov Marat Kimyo Fanlari Doktori, Dotsent JDPI Kimyo O‘qitish Metodikasi Kafedراسi Mudiri
Asadov Maqsud Filologiya O‘zRes FAsi O‘zbek Tili, Adabiyoti va Folklori Instituti Yetakchi Ilmiy Xodimi
Pardayev Qo‘ldosh Filologiya Fanlari doktori Alisher Navoiy Nomidagi Toshkent Davlat O‘zbek Tili va Adabiyoti
Univesiteti
Qodirov G‘ayrat Biologiya Fanlari Nomzodi, Dotsent. JDPI Ilmiy Ishlar va Innovatsiyalar Bo‘yicha Prorektori
O‘tanova Sirdaryo O‘zR FAsi O‘zbek Tili, Adabiyoti va Folklor Instituti Katta Ilmiy xodimi
Jurayeva Nilufar Vayitovna Texnika fanlari nomzodi, Geologiya fanlari universiteti
Mo‘yidinov Qodirjon Abdurasulovich Filologiya Fanlari Bo‘yicha Falsafa Doktori (PhD) Chirchiq Davlat Pedagogika
universiteti
Tilakova Mavjuda Ashurovna p.f.f.d. (PhD) Jizzax viloyati Jizzax VPXQTMOHM "Pedagogika va psixologiya, ta'lim
texnologiyalari" kafedra mudiri

INVOLTA INNOVATSION ILMIY JURNALI TAHRIRIYATINING MANZILI:
 111707.TOSHKENT VILOYATI, CHIRCHIQ SHAHRI,M.YUSUPOV
 KO‘CHASI 1-UY

www.involta.uz

IS INDEPENDENT WORK NECESSARY FOR STUDENTS?

Svetlana Kim

Urgench State University
Foreign Languages Department

АННОТАЦИЯ

К началу обучения в вузе каждый студент обладает личным опытом и навыками организации собственных действий, приобретенными в процессе обучения в школе, учреждениях дополнительного образования, во время внеклассной деятельности и дома. Однако при обучении в вузе требования к организации самостоятельной работы существенно возрастают, поскольку они связаны с развитием сложных общекультурных и профессиональных компетенций.

Ключевые слова: задание, компетенции, мышление, способности, саморазвитие, самосовершенствование, самореализация.

ABSTRACT

By the beginning of their studies at the university, each student has personal experience and skills in organizing their own actions, acquired in the process of studying at school, institutions of additional education, during extracurricular activities and at home. However, when studying at a university, the requirements for organizing independent work increase significantly, since they are associated with the development of complex general cultural and professional competencies.

Keywords: assignment, competencies, thinking, ability, self-development, self-improvement, self-realization.

ANNOTATSIYA

Universitetda o'qish boshlanishiga qadar har bir talaba maktabda, qo'shimcha ta'lim muassasalarida, darsdan tashqari mashg'ulotlarda va uyda o'qish paytida olingan shaxsiy harakatlarini tashkil qilish bo'yicha shaxsiy tajriba va ko'nikmalarga ega. Biroq, universitetda o'qiyotganda, mustaqil ishni tashkil etish talablari sezilarli darajada oshadi, chunki ular murakkab umumiy madaniy va kasbiy vakolatlarni rivojlantirish bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: topshiriq, kompetensiyalar, fikrlash, qobiliyat, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish, o'zini o'zi anglash

According to the requirements of regulatory documents, independent work of students is an obligatory component of the educational process, as it ensures the consolidation of knowledge gained in the classroom by acquiring skills to comprehend and expand the knowledge itself, skills to solve urgent problems of formation of general cultural and professional competencies, research activities, preparation for seminars, laboratory work, passing tests and exams.

The independent work of students is a planned educational or research work of students, which is carried out during extracurricular time on the initiative of the student or an assignment of a teacher, and with the methodical guidance of the teacher or without his direct participation.

Independent work of students is a combination of classroom and extracurricular activities and assignments that ensure the successful development of an educational program in accordance with educational standards. The skills of independent work on mastering any knowledge are acquired by a person from early childhood and develop throughout the life. By the beginning of their studies at the university, each student has personal experience and skills in organizing their own actions, acquired in the process of studying at school, institutions of additional education, during extracurricular activities and at home. However, when studying at a university, the requirements for organizing independent work increase significantly, since they are associated with the development of complex general cultural and professional competencies. Practice shows that students differ in their level of readiness to implement the requirements for independent work.

There are two main groups of students:

- The first one is characterized by the fact that its representatives are focused on completing tasks of independent work and have universal educational competencies that allow them to successfully cope with the requirements for its implementation (the ability to understand and memorize acquired information, think logically, reproduce material in writing and orally, carry out measurements, calculations, design, etc.).

- Students of the second group do not have a stable orientation to constantly perform independent work while mastering educational material and are characterized by a low level of development of universal educational competencies and self-organization skills.

Independent work within the framework of the educational process at a university solves the following tasks:

- consolidation and expansion of knowledge and skills acquired by students during classroom and extracurricular activities, turning them into stereotypes of mental and physical activity;
- acquisition of additional knowledge and skills in the disciplines of the curriculum;

- formation and development of knowledge and skills related to research activities;
- development of orientation and attitude towards high-quality mastery of the educational program;
- development of self-organization skills;
- formation of independent thinking, ability for self-development, self-improvement and self-realization;
- development of skills for effective independent professional theoretical, practical and educational and research activities.

To fulfill the tasks of students' independent work and its implementation, a number of conditions are required that are provided by the university:

- availability of material and technical base;
- availability of the necessary fund of information for students' independent work and the ability to work with it in classroom and out of class time;
- availability of premises for performing specific tasks included in students' independent work;
- validity of the content of tasks included in students' independent work;
- connection between independent work and syllabus, calculation of the required time for independent work;
- development by teachers of students' self-organization skills and universal educational competencies;
- at all stages of students' independent work there should be support by teachers, ongoing and final monitoring of its results.

The specific principles of organization and independent work within the framework of the modern educational process are:

- the principle of interactive learning (providing interactive dialogue and feedback, which allows the control and correction of student actions);
- the principle of developing the student's intellectual potential (formation of algorithmic, visual-figurative, theoretical styles of thinking, skills to make optimal or variable decisions in a difficult situation, skills to process information);
- the principle of ensuring the integrity and continuity of the didactic training cycle (providing the opportunity to complete all parts of the didactic cycle within the topic, section, module).

Independent work of students is planned by each teacher in the work program of the discipline, and its credit types are recorded in the technological map, in which students can always find information about the amount of independent work, the time of their completion and the maximum score when assessing the results of their implementation. The amount of time

allocated for extracurricular independent work is reflected: in the curriculum as a whole for theoretical training, for each cycle of disciplines, for each discipline; in the work programs of academic disciplines with an approximate distribution by sections or specific topics. Independent work of students is classified: by place of organization (classroom and extracurricular); according to the goals of the organization (the goals of the discipline formulated and justified in the work program); by method of organization (individual, group). The choice of the form of organizing students' independent work (individual or group) is determined by the content of the academic discipline and the form of organization of training (lecture, seminar, practical lesson, control lesson, etc.). Depending on the form of intermediate certification, types of independent work are supplemented by preparation for the exam, test and current certification procedures.

Let's take a closer look at independent work at different levels:

1. Independent work according to the model is a low level of independence. They require the transfer of a known method of solution directly to a similar or remotely similar intra-subject situation. These works are performed on the basis of “specific algorithms” previously demonstrated by the teacher and tested by students during previous assignments. Thus, by performing independent work of this type, students make a direct transfer of a known method to a similar intra-subject situation

2. Independent work of a reconstructive-variative type is a threshold level of independence. They allow you to meaningfully transfer knowledge into typical situations, teach you to analyze events, phenomena, facts, create conditions for the development of students' mental activity, and form techniques and methods of cognitive activity

3. Heuristic independent work is an advanced level of independence. Contribute to the formation of the creative personality of students. When performing work of this type, there is a constant search for new solutions, generalization and systematization of acquired knowledge, and transfer of them to completely non-standard situations.

4. Intra-subject and inter-subject independent research work is a high level of independence. This is the highest level in the system of independent work. To carry out such independent work, you must be able to transform and transfer knowledge and methods of solving problems, independently develop new methods of solution, determine the content, purpose, and develop a plan for solving an educational problem. Independent work of this type usually contains cognitive tasks, the conditions of which require: analyze unusual situations; identify characteristic signs of learning problems that arise in these situations; look for ways to solve these problems; choose the most rational ones from the known methods, modifying them in accordance with the conditions of the learning situation.

To effectively perform independent work at different levels, a student needs to possess a stable set of methods of activity to solve various types of educational tasks. First of all, we are talking about the ability to take notes, select examples, compare, establish interdisciplinary connections, use additional literature, paraphrase, draw up a conceptual tree, etc. Particular attention should be paid to metacognitive methods of activity that contribute to the formation of general cultural and professional competencies and ensure the development of self-organization and self-control of educational activities. They are as follows:

- planning (drawing up a plan, building the logic of content, setting a goal, implementing a goal, etc.);
- observation (assessing what has been achieved, answering questions for self-control, applying theory in practice, writing abstracts on a topic, referring to other scientific sources, etc.);
- regulation (self-esteem, use of additional resources, volitional regulation, a certain sequence of task completion, etc.)

The main types of classroom activities at a university are lecture, practical lesson, seminar, seminar-conference, colloquium, and within the framework of control activities - test, test, exam. Let's take a closer look at the features of self-preparation for classroom lessons of these types.

Preparation for practical training. Preparation for a practical lesson includes the following elements of independent activity: a clear idea of the purpose and objectives of its implementation; highlighting the skills of mental, analytical, scientific activity that will become the result of the upcoming work. The development of skills is carried out through obtaining new information about the processes being studied and through knowledge of the extent to which the student currently owns research methods that he will use in a practical lesson.

Consequently, work in a practical lesson is aimed not only at the student's knowledge of specific phenomena of the external world, but also at changing himself. The second result is very important, since it ensures the formation of such general cultural competencies as the ability for self-organization and self-education, the ability to use methods of collecting, processing and interpreting complex information to solve organizational and managerial problems, including those outside the student's immediate sphere of activity. Preparation for a practical lesson often requires the selection of material, data and special sources with which the educational work will be carried out. Students should prepare at home for class 3–4 examples of the formulation of a research topic presented in monographs, scientific articles, reports.

Preparation for the seminar-conference. The seminar-conference is held 1–3 times a semester, as it involves quite a long period of independent training for students studying a

specific scientific problem. It combines activities corresponding to a regular seminar session and a scientific conference, which provides for an organized discussion of reports from different researchers on a certain range of problems. In the process of independent preparation for the seminar-conference, the student needs to study 2-3 sources (monographs, articles), which reveal theoretical approaches to the issue under discussion and present empirical research materials. The speaker must be prepared to answer questions from everyone present on the topic of his report. After each presentation there is a discussion of the presented scientific views of different researchers. Readiness for such analytical collective work is ensured by each student viewing the main works that the teacher recommended reading for the seminar-conference.

Preparation for the colloquium. A colloquium is a collective discussion of a section of a discipline based on independent study of this section by students. Preparation for this type of training is carried out in the following order. The teacher gives a list of questions, the answers to which should be obtained by studying a certain list of scientific sources. During extracurricular time, students need to read specialized literature, write down answers to questions that will be discussed at the colloquium, and mentally formulate their opinion on each of the questions that they will express in class.

Preparation for the test. The test is assigned after studying a certain section (sections) of the discipline and is a set of detailed written answers from students to questions that they receive in advance from the teacher. Independent preparation for the test includes:

- studying lecture notes that cover the material, the knowledge of which is tested by the test;
- repetition of educational material received in preparation for seminars, practical classes and during their implementation;
- study of additional literature, which specifies the content of the knowledge being tested;
- composing in mental form answers to the questions posed in the test;
- formation of a psychological attitude towards the successful completion of all tasks.

Preparation for tests (including differentiated tests in the absence of an exam in the discipline). The test is a traditional form of testing the knowledge, skills, and competencies developed by students in the process of mastering the entire content of the discipline being studied. A regular test differs from an exam only in that the teacher does not differentiate the points he assigns based on its results. In the case of a differentiated test, the student receives points that reflect the level of his knowledge, but they are not indicated in the grade book: only the word “test” is written in it. Independent preparation for the test should be carried out throughout the semester, and not a few days before it takes place. Preparation includes the

following steps. First of all, you need to re-read all the lectures, as well as the materials that were prepared for seminars and practical classes during the semester. Then you need to correlate this information with the questions that are given for testing. If there is not enough information, answers are found in the literature suggested by the teacher. It is recommended to take brief notes. This is not about a cheat sheet, but about the formation in the mind of a clear logical scheme for answering a question. On the eve of the test, you must repeat the answers without looking at the notes.

REFERENCES

1. Онушкин В. Г., Огарев Е.И. Образование взрослых: междисциплинарный словарь терминологии. СПб. ; Воронеж, 1995. 232 с.
2. Щедровицкий П. Г. Очерки по философии образования : статьи и лекции. М. : Эксперимент, 1993. 154 с.
3. Жук А. И., Кошель Н. Н. Активные методы обучения в системе повышения квалификации педагогов : учеб.-метод. пособие. 2-е изд. Минск : Аверсэв, 2004. 336 с.
4. Жук А. И., Кошель Н. Н., Черняк Л. С. Методолого-педагогический словарь // Проблемы профессиональной компетентности кадров образования : содержание и технологии аттестации : учеб.-метод. пособие / под ред. А. И.Жука. Минск, 1996. С. 5–40.
5. Иванов Д. А., Тубельский А. Н. Разработка концептуальных оснований трансляции и освоения нетрадиционного педагогического опыта на базе экспериментальных площадок // Вопр. методологии. 1992. № 1–2.
6. Управление развитием школы : пособие для руководителей образовательных учреждений / В. С. Лазарев [и др.]; под ред. М. М. Поташника, В. С. Лазарева. М. : Новая шк., 1995. 464 с.
7. Воробьев В. Н. Теория игр. М. : Знание, 1976. 196 с.
8. Громкова М. Т. Педагогические основы образования взрослых. М. : Изд-во Моск. с.-х. акад., 1993. 164 с.
9. Бабайцев А. Ю. Образование и повышение квалификации.
10. Методолого-педагогический словарь / под ред. Б. В. Пальчевского. Минск, 1995. 39 с.

TILSHUNOSLIKDA “BAYRAM” KONSEPTIGA TURLICHA YONDASHUVLAR

Odina Abduraximovna Baxramova

Farg‘ona davlat universiteti

Lingvistika: ingliz tili mutaxassisligi 1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Maqolada o‘zbek, rus va ingliz tillaridagi “bayram” konseptining o‘rganilishi, turli manbalardagi turlicha talqinlar va olimlar tomonidan ushbu konseptga nisbatan berilgan turli nazariy fikrlar haqida tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: bayram, etimologiya, individuallik, kollektiv, konsept, hodisa, marosim, tantana

ABSTRACT

In the article, the study of the concept of “holiday” in Uzbek, Russian and English languages, various interpretations in different sources and various theoretical opinions given by scientists regarding this concept were analyzed.

Keywords: holiday, etymology, individuality, collective, concept, event, ceremony, celebration.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализировано исследование понятия “праздник” в узбекском, русском и английском языках, различные трактовки в разных источниках и различные теоретические мнения, высказываемые учеными относительно этого понятия.

Ключевые слова: праздник, этимология, индивидуальность, коллектив, концепция, событие, церемония, торжество.

“Bayram” konsepti haqida fikr yuritar ekanmiz, konseptning lug‘atlarda beriladigan, muloqotda qo‘llaniladigan va shu bilan birga, ma’lum bir ijtimoiy qatlamga xos bo‘lgan leksik va semantik tuzilishga ega bo‘lgan shakllari mavjud. Masalan, *qovun sayli* birikmasini olsak, bu birikma yosh chegarasi bo‘yicha yuqori va o‘rta qatlamga tanish bo‘lgan, lekin hozir nishonlanmayotgani sababli yoshlarga notanish bayramdir. Shu sababli uning etimologiyasi va leksik-semantik tuzilishi olimlar va tilshunoslar uchun ahamiyatlidir.

Har bir millat va xalq o‘zining qadriyatlariga, urf-odatlariga, e’tiqodi, diniga qarab boshqa bir millat vakillaridan ajralib turadi va o‘sha xalqning madaniyatini saqlab asrdan asrga, avloddan avlodga o‘tishi uchun eng asosiy vosita sifati til katta ahamiyat kasb etadi. Insonlarning

bir-biriga muloqot qilish jarayonida til birliklarining yangi shakllari nutqimizda paydo bo‘lib boradi. “Bayram” konseptiga oid bo‘lgan leksik birliklar, sintaktik shakllar yoki frazeologik birliklar ham shu tarzda paydo bo‘lgan.

Ba’zi bayramlarning etimologiyasi tarixiy jihatdan diniy voqealar, shuningdek, xalq afsonalari va e’tiqodlari bilan bog‘liq. Barcha xalqlar orasida bayram – bu xalq xotirasida muhim milliy voqeani nishonlash maqsadida muayyan tantanali tadbirlar o‘tkaziladigan vaqt davri ma’nosini ifodalaydi. Tarixda ko‘pincha “bayram” konsepti bilan bog‘liq so‘zlar muqaddas (kundalik emas, afsonaviy) ma’noga ega bo‘lib, madaniy yoki diniy an’analar bilan bog‘liq bo‘lgan.

Bayram tushunchasining bir nechta ma’nolarini talqin qilish mumkin. Avvalo, bu konsept ma’lum bir xalqning urf-odatlarini, an’analarini va turmush tarzi bilan bog‘liq bo‘lgan tarixan belgilangan kundir. Ikkinchidan, esa bu mamlakat hukumati tomonidan rasman belgilangan kun bo‘lishi mumkin va bu kunda dam olib, ishga chiqmaslik kuni sifatida belgilanadi. Bayramning yana bir tushunchasi ommaviy ko‘ngilochar tadbirlarni, barcha ishtirokchilarni o‘ziga xos spektakl sifatida namoyish qilishni o‘z ichiga oladi. Bunday tadbirlardan ularning asosiy maqsadi ma’lum bir fikr yoki g‘oyani ifoda etishdir.

Ingliz tilida “holiday” (bayram, dam olish) so‘zi ushbu tushunchaning diniy kelib chiqishi bilan bog‘liqligi aniq ko‘rinadi, chunki “holy” so‘zi “muqaddas” degan ma’noni anglatadi.

Rus tilida bu so‘z eski cherkov slavyanacha “prazdyn” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, ishdan bo‘sh kun degan ma’noni anglatadi.

Tilshunos olim Y.G. Shemyakin o‘z asarida quyidagi fikrlarni bildirgan: “Bayram alohida madaniy hodisa sifatida, umuman olganda, ijtimoiy tamoyilning shaxsdan ustunligi bilan tavsiflangan bo‘lsa-da, zamonaviy davr kelishi bilan yangi universal tendensiya sifatida kuzatila boshlaydi. Bu bir vaqtlar birlashgan bayram madaniyatining ikkiga bo‘linishi bo‘lib, u ushbu madaniyat mazmuniga ilgari unga xos bo‘lmagan shaxsiy, individuallik tamoyilining kiritilishi va shu bilan birga milliy bayramning yo‘qolishi, qulashi bilan tavsiflanadi”. (1)

Bizga ma’lumki, bayramlar hech qanday istisnosiz dunyodagi barcha xalqlarning hayotiy jarayonining zaruriy tarkibiy qismiga aylanib ulgurgan. Tantana, dam olish va bayramlardan mahrum bo‘lgan hayot inson uchun eng og‘ir jazo, deb bejiz aytilmagan.

Dunyoning barcha xalqlari orasida ijtimoiy vaqt uchta toifani o‘z ichiga oladi:

- ish kunlari (hafta kunlari);
- ishlamaydigan kunlar (dam olish kunlari);
- bayramlar.

Kundalik hayot doimiy ish va har kuni takrorlanadigan bir qator muntazam harakatlardan iborat jarayondir. Dam olish kunlari muntazam ravishda kundalik hayotning shovqinidan tanaffuslar sodir bo‘ladi. Hafta kunlari va dam olish kunlarini almashtirish hayot aylanishini tartibga solishga yordam beradi va kelajak uchun qandaydir istiqbollarni yaratishga imkon beradi. Bayram ijtimoiy vaqt tarkibidagi alohida elementdir.

Bayramlar insonning ruhiy holatini o‘zgartirish, turli maqom va xarakterdagi odamlarni yagona quvonchli impulsda birlashtirishga yordam beradi. Turli tabiatdagi bayramlar ijtimoiy integratsiyaning har xil turlariga xizmat qiladi. Milliy bayramda ijtimoiy jihat shaxsiy farqlardan ustun turadi va milliylikni ifodalashga xizmat qiladi. Psixologlarning fikricha, kollektivistik madaniyatga asoslangan jamiyatlarda yolg‘iz bayram qilish insonlarni ajablantiradi, chunki bayram tadbirlari har doim boshqa odamlarning ishtirokini talab qiladi va ularni birlashtirib yanada madaniyatni, urf-odatlarini davom ettirishga undaydi.

Bayram individualdan individualga tarqaladi: bayramona kayfiyat zanjirli reaksiya kabi barcha ishtirokchilarni qamrab oladi. Jumladan, aynan shu holatni ifodalagan rus madaniyatiga oid V.Shukshinning “Kalina Krasnaya” filmidagi qahramon, uning ruhi darhol dam olishni talab qiladi, buning uchun u o‘ziga mutlaqo notanish odamlarning rang-barang guruhini yig‘adi. Rus odamining qalbida bayramona kayfiyat atrofdagilar tomonidan qo‘llab-quvvatlanishi, baham ko‘rishi va tadbirga o‘z hissasini qo‘shishi kerak.

Shuningdek, individualizmni targ‘ib qiluvchi jamiyatda esa bayramni faqat shaxsiy voqea sifatida talqin qilish mumkin. Bunga ingliz yozuvchisi Somerset Moemning “Teatr” asari misol bo‘la oladi, uning oxirida bosh qahramon Julia Lambert sahnada va shaxsiy hayotida shaxsiy g‘alabaning keskin lahzasini boshdan kechirib, eri va ko‘plab ishqiboz muxlislardan yashirinib, g‘alabasini restoranda sahnada butunlay yolg‘iz nishonlash uchun boradi. Bayram madaniyati muayyan jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor normalarini vaqtincha rad etish, ijtimoiy iyerarxiyaning vaqtincha chekinishi, yo‘q qilinishi yoki teskari o‘zgarishini anglatadi. Tilshunos olim T.G.Anikonova o‘z maqolasida “aynan bayramning badiiy va o‘ynoqi tomoni hissiy ko‘tarilish, odamlar bilan muloqot qilish uchun sharoit yaratishga imkon beradi va buning natijasida bayramning har bir ishtirokchisi o‘zini butunning bir qismi sifatida anglaydi. Dam olish kunlarida odam shaxsiy ehtiyojlari va dam olish uchun ma’lum miqdorda bo‘sh vaqtga ega. Ishdan tashqari bu tanaffus fiziologik jihatdan bir qator og‘ir kundalik hayotdan keyin jismoniy kuchni tiklash uchun zarurdir. (2)

Insoniyat tarixida bayram hodisasi alohida o‘rin tutadi, chunki u insoniyat madaniyatining muhim o‘ziga xos shaklidir. Tadqiqotchi olim I.I.Shangina o‘z izlanishlarida, bayram vaqti muqaddas sanalib, quvonch, o‘yin-kulgi, shodlik va tantanaga to‘la, deb

hisoblaydi. Ruslar bayramni inson hayotidagi asosiy voqea sifatida qabul qilishgan. “Biz bayram uchun yil bo‘yi ishlaymiz”, “Bayramsiz hayot nonsiz ovqatga o‘xshaydi”, deb yozadi u. (3) G‘arbiy Yevropa o‘rta asrlari qahramonlik dostonlarida qirollik bayramlari va tantanalari yetti kundan o‘ttiz kungacha davom etadi. Agar doston qahramoni ziyofat uyushtirsa, u barcha yegulik va noz-ne‘matlar tugamaguncha davom etadi.

Bayram mohiyatan ham, shaklan ham kollektivistik hodisadir. A.I.Arnoldovning fikricha, bayram, inson faoliyatining boshqa turlaridan farqli o‘laroq, har doim jamoaviy harakat, jamoaviy tajriba shaklida ko‘rinadi, u albatta bir guruh odamlarning mavjudligi va bevosita ishtirokini talab qiladi. Bayram odamlar o‘rtasida ma‘naviy aloqalar mavjud bo‘lgan joyda paydo bo‘ladi va ular tomonidan yaratilgan, o‘z navbatida, bu aloqalarni mustahkamlaydi, o‘zining umuminsoniy ijtimoiy-madaniy fazilatlarini namoyish etadi. (4)

V.I.Dal bayramni ish emas, dam olishga bag‘ishlangan kun deya antonim sifatida belgilaydi: “Ish kuni; cherkov ustaviga muvofiq nishonlanadigan kun yoki fuqarolik, davlat yoki mahalliy urf-odatlariga oid voqea munosabati bilan va xotirasiga, hududga, shaxsga tegishli bo‘lgan munosabat bilan nishonlanadigan kun”. (5) Tilshunos olim S.I.Ozhegovning “Rus tili lug‘ati”da “bayram” so‘zining ma‘nosi quyidagi talqinda berilgan: 1. Birovni yoki biror narsani sharaflash yoki xotirasiga o‘rnatilgan bayram kuni. 2. Dam olish kuni, ishlamaydigan kun. 3. Odat yoki cherkov tomonidan maxsus belgilangan kun. 4. Biror narsa haqida quvonch va bayram kuni. 5. O‘yinlar, o‘yin-kulgilar kuni. (6) A. I. Mazaevning fikricha, “bayram so‘zi odamlar biznes bilan shug‘ullanmaydigan ma‘lum bir vaqtni (soat, kun yoki kun) anglatadi. Bu so‘z, masalan, biron bir joyda biron bir voqea nishonlanadigan bo‘sh vaqtni tavsiflaydi, bu bo‘lishi kerak boshqa hodisalar oqimidan ajralib turadi. Bayram – bu makon va vaqtning erkin chegaralarida, ixtiyoriy ravishda yig‘ilgan odamlarning jonli aloqalari jarayonida sodir bo‘ladigan erkin hayotiy faoliyatdir”. (7)

Shu bilan birga, ko‘plab mahalliy tadqiqotchilar bayramni nafaqat biror narsa uchun nishonlanadigan bayram kuni yoki dam olish shakli, balki katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan muhim ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida ham ko‘rishadi. M.M.Baxtin ta‘kidlaganidek, bayram hodisasi madaniy uzluksizlikning eng barqaror elementlaridan biri, “insoniyat madaniyatining birlamchi shakli” hisoblanadi. Bayram madaniyati o‘yin madaniyati, so‘z madaniyati, harakat madaniyati, musiqiy tovush madaniyati, moda madaniyati, kiyim-kechak, odob-axloq, odat, marosim, bir so‘z bilan aytganda, turli madaniyatlar yig‘indisidan iborat. (8)

Tilshunos olim A.I.Mazaevning ta‘kidlashicha, bayram - bu voqelikning o‘ziga xos modeli bo‘lib, u o‘zining eng tabiiy va ekzistensial lahzalarini aks ettiradi, u millatlarning o‘yin qoidalari, marosimlari va ramzlarini ifodalaydi. Bayramning tarbiyaviy ahamiyati bularning

barchasi bilan bog‘liq”. (7) Tilshunos olim G.P. Chernyning so‘zlariga ko‘ra, bayram – bu badiiy tasvirlarning ajralmas tizimidir. “Bayramlarning ahamiyatini ortiqcha baholab bo‘lmaydi, chunki, birinchidan, ular xalqning ma’naviy merosining bir qismi, uning sof bunyodkorlik manbalari – urf-odatlar, marosimlari, an‘analari va boshqalardir. Ikkinchidan, bayramlar bayramga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish jarayonida odamlar o‘rtasidagi turli ijodiy hamkorlik sohasidir. Uchinchidan, bayramlar hayotning eng yorqin voqealari, ma’lum ijtimoiy chegaralar, marralar, yo‘naltirilgan, kutayotgan istiqbollardir”. (9)

Yuqoridagi izlanishlarimizdan ko‘rinib turibdiki, “bayram” konsepti haqidagi izlanishlar rus, ingliz va o‘zbek tilshunoslarining e‘tiboridan chetda qolmagan. Olimlarning fikrlari natijasi o‘laroq, bu konsept asosan xursandchilikni nishonlaydigan kunni ifodalash maqsadida qo‘llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Шемякин Я.Г. / Праздник как историко-культурный феномен: мир идеала и реальность власти // М.: наука, 2001. 153 с.
2. Аниконова Т.Г. / Театрализованное представление как зрелищная составляющая праздника // наука. искусство. культура. 2015. №4(8). С. 5-14.
3. Шангина И.И. / Русский народ. Будни и праздники. Энциклопедия//СПб.: азбука-классика, 2003. 560 с.
4. Arnoldov, A. I. / Introduction to Cultural Studies Publications // Publisher: NAKiOTs, 1993, 349 p.
5. Dahl, V. I. / Thesaurus Dictionary of the Living Great Russian Language. In 4 volumes. under the editorship of I. A. Baudouin de Courtenay// Moscow. TERRA Publishing house. Vol. 4., 2000, 864 p.
6. Ozhegov, S. I. / Dictionary of the Russian language: 70,000 words / / edited by N. Yu. Shvedova. Moscow. Russian language, 1990, 921 p.
7. Mazaev, A. I. / Holiday as a socio-artistic phenomenon. The experience of historical and theoretical research. // Moscow. Nauka Publishing house, 1978, 392 p.
8. Bakhtin, M. M. / The work of Francois Rabelais and the folk culture of the Middle Ages and the Renaissance. Rabelais and Gogol (The art of words and popular laughter culture) // Moscow. Russian dictionaries; Languages of Slavic cultures, 2010, 752 p.
9. Cherny, G.P. / Pedagogical technology of a mass holiday // Moscow. Molodaya Gvardiya publishing house, 1990, 157 p.

10. Axmadaliyeva Gulmira / “Qo‘rquv” konsepti va uning o‘rganilishi // “ Involta” Innovation Scientific Journal,2022, 46-48 b
11. Azizovna, G. D., Abduvaliyevna, Z. M., & Masxariddinovna, U. G. (2023). INGLIZ VA OZBEK TILLARIDAGI URF ODATLARGA BOGLIQ MAISHIY TERMINLAR.
12. Ergasheva, E., & Ganiyeva, D. (2023). LINGUISTIC TERMS RELATED TO PROFESSIONALISM. Наука и технология в современном мире, 2(15), 4-8.
13. Ganiyeva Dildora Azizovna, & Ismoilova Dilorom Rustamjon qizi. (2023). THEORETICAL FOUNDATION OF STRUCTURAL LINGUISTICS. Scientific Journal of the Fergana State University, 28(4), 28.

DISKURS TUSHUNCHASI VA UNING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Ozoda Ravxshan qizi Mehmonova

Farg'ona davlat universiteti, ingliz tili va adabiyoti fakulteti, ingliz tili o'qitish
metodikasi kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada hozirgi zamonaviy tilshunoslikda dolzarb hisoblangan diskurs tushunchasi va uning lingvopragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shunigdek ushbu maqolada lingvopragmatikaning tadqiq obyekti, fan sifatida rivojlanish tarixi va zamonaviy tilshunoslikda tutgan o'rnini haqida so'z yuritilgan. Lingvopragmatikaning nutq jarayonidagi vazifalari ham ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: diskurs, lingvopragmatika, matn, nutq, dialog, kommunikatsiya, badiiy nutq.

ABSTRACT

The article discusses the concept of discourse and its lingua-pragmatic features, which is prominent in modern linguistics. Also, this article provides information about the research object of linguopragmatics, the history of its development as a science, and its place in modern linguistics. Furthermore, the role and tasks of linguopragmatics in the speech process was discussed in the article.

Keywords: discourse, lingua-pragmatic, text, speech, dialogue, communication, artistic speech.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается понятие дискурса и его лингвопрагматический особенности, имеющие важное значение в современной лингвистике. Также в данной статье говорится об объекте исследования лингвопрагматики, истории ее развития как науки и ее месте в современном языкознании. Обсуждаются роль и задачи лингвопрагматики в речевом процессе.

Ключевые слова: дискурс, лингвопрагматика, текст, речь, диалог, общение, художественная речь.

Kirish

Muloqot bu inson hayotining eng muhim jabhalaridan biri hisoblanib, kommunikatsiyaning asosiy bo'g'ini deb e'tirof etiladi. Muloqot tushunchasi lisoniy va nolisoniy

omillar bilan bir butunlik hosil qiladi. Bu jarayonda soʻzlovchi va tinglovchi bir vaqtning oʻzida fikrlar, axborotlar va albatta his tuygʻularini almashish imkoniyatiga ega boʻladi. Asrlar davomida til millatlar, xalqlar va davlatlar oʻrtasida vosita vazifasini bajarib, turli madaniyat aʼzolarining oʻzaro bilim va yangiliklar almashishiga xizmat qilgan. Tilshunoslikda olib borilgan qator izlanishlar yuqoridagi fikrlarni tasdiqlaydi.

Adabiyotlar tahlili

Diskurs tushunchasi bugungi kunda tilshunoslikda keng qoʻllanilayotgan terminlardan biri hisoblanadi. “Diskurs – lingvistik, pragmatik, madaniy, jarayonlarni oʻzida ifoda etgan izchil matn hisoblanib, u maqsadli ijtimoiy tarzda shakllangan nutq demakdir. Insonlarning oʻzaro taʼsiri va kognitiv jarayonlarda asosiy oʻringa ega komponent sifatida qaraladi. Shuni aytib oʻtish lozimki, diskurs va matn oʻrtasida bir qancha farqlar boʻlib, diskurs haqiqiy ogʻzaki va “matn” esa ogʻzaki nutqning mavhum grammatik tuzilishidir. Ushbu atamaning kelib chiqish tarixiga nazar soladigan boʻlsak, “diskurs” dastlab fransuz tilshunosligida paydo boʻlgan boʻlib, “umumiy nutq” yoki “matn” kabi maʼnolarni anglatadi.

Y.S. Stefanovning fikriga koʻra “diskurs” tushunchasi “matn”ga nisbatan chuqurroq tushuncha boʻlib, uning qamroviga koʻplab tizimlar kiradi.[4,6]

M.Fukoning maʼlumot berishicha, “diskurs” bu maʼlum bir vaqt yoki makonda sodir boʻladigan kommunikativ hodisa hisoblanadi. Shuningdek u “diskurs” tushunchasini ogʻzaki, yozma va noverbal qismlarga ajratadi. Bundan tashqari M.Fukoning soʻzlariga koʻra “diskurs” lar ilmiy, kasbiy va ijtimoiy ahamiyatga ega boʻlishi mumkin.[1,4]

Tahlillar va natijalar

“Diskurs” tushunchasi haqida J. Braun, V. G. Borbotko, D. Shiffrin, V. Chafe, B. M. Gasparov, E.N.Shiryayev, S. Tompson, J. Grimes, B. Meyer, V. Dressler, E.A. Zemskaya, R. Rikman, E. Shegloff oʻz asarlarida koʻplab maʼlumotlarni keltirib oʻtgan. Tilshunos olimlarning fikriga koʻra “diskurs” tushunchasini hayotimizdagi oddiy voqea hodisalarda ham kuzatishimiz mumkin. Masalan, oʻqituvchi va oʻquvchi oʻrtasidagi savol-javob yoki bemor va shifokor oʻrtasidagi suhbatni bunga misol tariqasida keltirishimiz mumkin. Tilshunos olimlardan biri Zvegintsev (1976) diskurs tushunchasiga bir-biri bilan maʼno jihatdan oʻzaro aloqada boʻlgan ikki yoki undan ortiq jumlar deya taʼrif beradi. Gobbs (XVII-XVIII) esa diskurs tushunchasini fikrlash qobiliyati bilan oʻzaro bogʻliq deb takidlagan. U bergan maʼlumotlarga koʻra, soʻzlar inson tushunchalarining, fikrlarining bayon etish vositasidir. “Diskurs”ni bir necha koʻrinishlarga ega boʻlib, har biri qoʻllanilishi va shakli jihatdan oʻzaro farqlanadi. Bular dialog, matnning ogʻzaki suhbat shakli, mano jihatdan bir-biriga bogʻlangan gaplar guruhi va izchil matn. Ushbu fenomena ustida koʻplab izlanishlar olib brogan tilshunos olim Van Deykning fikriga koʻra, til bir

daryo oqimi kabi barcha davrlardagi madaniyatni, tarixni va har bir millatning o'ziga xosligini tashib yurish hususiyatiga ega. Diskurs-murakkab kommunikativ hodisa bo'lib, o'z ichiga bir qancha lingvistik omillardan tashqari dunyo haqidagi bilimlar, fikr mulohazalar va so'zlovchining maqsadlarini oladi. Shakliga ko'ra esa, bir necha jumladan yoki gapning mustaqil qismidan iborat bo'lgan, ixtiyoriy matn parchasidir.

Zamonaviy tilshunoslikda keng qo'llanilayotgan pragmatika tushunchasining tarixi Suqrot davridan ham oldinga borib taqaladi. “Pragmatika” so'zi yunon tilidan olingan bo'lib, “harakat”, “ish” kabi ma'nolarni anglatadi. Ushbu termin dastlab yunonlar tomonidan qo'llanilgan bo'lib, keyinchalik E.Kant va J.Lokk asarlarida ushbu tushuncha tahlilini ko'rishimiz mumkin. Lingvopragmatika XIX-XX asrlarda asosan Yevropa va Amerikada keng rivojlana boshladi. Tilshunoslikda yangi tadqiqot obyekti sifatida esa XX-asrning 30-yillardida Ch.Moris tomonidan kiritilgan. Lingvopragmatika aslida so'zlovchilarning kognitiv muhiti va kommunikatsiya vositasi bo'lmish til o'rtasidagi o'zaro moslashuvni belgilab ko'rsatadi. J.N.Lichning fikriga ko'ra, lingvopragmatika tilning konteksga va vaziyatlarga qarab moslashishi demakdir. [3,3] Til va pragmatika tushunchalari o'zaro bog'liq bo'lib, ularni bir biridan ayri holda o'rganib bo'lmaydi. Tilshunos olim Normanning fikriga ko'ra lingvopragmatika yo'nalishi tilshunoslikdagi muhim yo'nalishlardan biri bo'lib, u o'zida ritorika, stilistika, ijtimoiy va psixolingvistika yo'nalishlarini mujassamladi. Lingvopragmatika nutq aktlari va rivojlanish nazariyasi bilan chambarchas bog'liqdir. [5,5]

Tilshunoslikdagi lingvopragmatika yo'nalishi amalda qanday funksiyalarni bajaradi? “Lingvistik entsiklopedik lug'at” (1990) da nutq birliklarining ishlashini o'rganuvchi semiotik va lingvistika sohalarining uzviyligi sifatida tariflanadi. Shuningdek, lingvopragmatika lisoniy til birliklarining real jarayonda, kommunikatsiyadagi hatti-harakatlarini o'rganadi. Ushbu tushunchaga chuqurroq yondoshadigan bo'lsak, so'zning aniq va nutq jarayonida ifodalangan yashirin maqsadlari, so'zlovchining aynan bir jumlani so'zlashuv jarayonida qo'llashdagi ichki munosabati ham lingvopragmatikada o'rganiladi. Bunga qo'shimcha ravishda tilshunoslikning ushbu yo'nalishi kommunikativ xulq-atvor turlarini o'rganish, samarali muloqotga erishish yo'riqlari va qoidalarini tahlil qiladi. Tilshunos olim M.Y. Alyoshkin lingvopragmatika sohasini ikki qismga ajratadi. Ulardan birinchisi til birliklarining ya'ni matnlar, jumalalar, so'zlar va fonetik-fonologik jarayonlarni pragmatik imkoniyatlarini tizimli o'rganish bo'lsa, ikkinchisi muloqot qatnashchilari bo'lgan so'zlovchi va tinglovchining kommunikatsiya jarayonidagi o'zaro ta'siridir.

Xulosa

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, diskurs va uning lingvopragmatik xususiyatlari nutq birliklarining turli xil jarayonlarda fikr ifodalash va ma'no va mazmunini anglash mezonlariga asoslangan. Hayotimizda uchraydigan har qanday gialogik nutq diskurs namunasi sifatida qaralishi mumkin. Lingvopragmatika sohasi esa psixolingvistika, sotsiolingvistika, tabiiy til falsafasi, funksional sintaksis, nutq aktlari nazariyasi, tabiiy til falsafasi, diskurs tahlili, matn nazariyasi va nutq etnografiyasi kabi sohalar bilan uzviy bog'liq holda o'rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Н.А. Боженкова, Д.В. Атанова.(2016). Общая теория дискурса. Юго-Западный государственный университет. 106 с.
2. Олешков М.Ю.(2006). Основы функциональной лингвистики.
3. S. K. Levinson.(2004). Pragmatika predmeti.
4. Y.S.Stefanov.(2003). Diskurs va uning pragmatikasi.
5. Норман Б. Ю. (2009). Лингвистическая прагматика.
6. Сафаров Ш. (2008).Прагмалингвистика. Монография. – Тошкент 318 б.
7. Хакимов Муҳаммад (2013). Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. -Тошкент: Академнашр, 176 б.

RAQAMLI TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARINING IMKONIYATLARI (AQSH misolida)

Maftuna Raxmonovna Xalilova

Doniyorbek Baxromjon o'g'li Abduvaliyev

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universitetining Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada raqamli targ'ibot texnologiyalarining imkoniyatlari AQSH misolida tahliliy bayon etildi. Unda kibertahdid masalasiga urg'u berildi. Internet tahdidi bugungi kunda davlatlar o'rtasida kelib chiqayotgan nizolarni sabab bo'lishi asoslandi.

Kalit so'zlari: kibertahdid, texnologiya, targ'ibot, internet, kiberurush, mafkura, ma'naviyat, g'oya, davlat, milliy mintalitet, etnik guruh, tahdid.

ABSTRACT

In this article, the possibilities of digital advertising technologies were analytically presented on the example of the United States of America. It emphasized the issue of cyber threats. The threat of the Internet is considered to be the cause of conflicts between countries today.

Keywords: cyber threat, technology, propaganda, internet, cyber war, ideology, spirituality, idea, state, national mentality, ethnic group, threat.

АННОТАЦИЯ

В данной статье аналитически представлены возможности цифровых рекламных технологий на примере Соединенных Штатов Америки. Особое внимание было уделено проблеме киберугроз. Угроза Интернета сегодня считается причиной конфликтов между странами.

Ключевые слова: киберугроза, технология, пропаганда, интернет, кибервойна, идеология, духовность, идея, государство, национальный менталитет, этнос, угроза.

Kirish

Axborot olami ichida yashayotgan bugungi kun kishisi umri davomida ko'pdan-ko'p manbalar, dalillar raqamlarga murojaat qilishga majbur. “Raqamlar sehri”dan insonlarni ta'sir doirasiga olishning bir usuli sifatida foydalanilishi ham shundan. Aslida, bu narsalar insonga

atrofda – yurtida va dunyoda sodir bo'layotgan voqea, hodisa, jarayonlarni anglashi, ularning o'zaro aloqadorligi, munosabati va mohiyatiga chuqur kirib borishi uchun kerak. Bugun oddiy ma'naviyat bilan ilg'orlar safida bo'lish ehtimoli past. Bu yerda faqat yuksak ma'naviyatgina yordam bera oladi.

Raqamli dunyo ko'rinadigan va hozirgi tahdidning yangi turini olib keldi, ya'ni kiber urushni vujudga keltirmoqda. Internet va axborot texnologiyalari shu darajada rivojlanganki, ular hozir milliy kuchning asosi bo'lib ko'rinadi, so'nggi yillarda kiber urush tobora ortib borayotgan sarlavhalarni bosib o'tib, bu muammoning ko'lamini ko'rsatmoqda. Mamlakatlar o'zlarining kiber salohiyatini kuchaytirayotgan, milliy kiberxavfsizlik strategiyalarini ishlab chiqayotgan va ayni paytda yangi siyosiy motivlarga ega kibermudofaa va hujum vositalarini qidirayotgan paytda kibermakon siyosiy mojarolarning yangi maydoniga aylandi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Kiber urushning umum e'tirof etilgan ta'rifi yo'q. Richard A. Klark, ilgari AQSh xavfsizlik, infratuzilmani himoya qilish va terrorizmga qarshi kurash bo'yicha milliy koordinator va eng ko'p sotilgan “Kiber urush: Milliy xavfsizlikka keyingi tahdid va unga qarshi nima qilish kerak” nomli kitobining hammuallifi kiber urushni “millatning harakatlari” deb ta'riflaydi. U bir davlat boshqa davlatning kompyuterlari yoki tarmoqlariga zarar yetkazishi yoki buzish maqsadida kirib borishini tushuntiradi. Bugun jamiyatimizda raqamli texnologiyalarning ahamiyati tobora ortmoqda. Ularning keng joriy qilinishi va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish masalalari hozirgi zamonda har bir davlat uchun jiddiy hayotiy masalaga aylangan. Ekspertlar fikricha, kelgusi 3 yilda iqtisodiyotni raqamlashtirish orqali dunyodagi 22 foiz ish o'rni axborot texnologiyalari yordamida yaratiladi. Prezidentimizning Oliy Majlisga Murojaatnomasida raqamli iqtisodiyotga faol o'tish kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilandi. Shuningdek, 2020 yilni Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili deb e'lon qilingani bejiz emas. Raqamli iqtisodiyot, birinchi navbatda, korrupsiyadan xoli hududda ishlash imkoniyatini yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Hozirgi vaqtda yangi tendensiya yangi yo'nalishni ko'rsatmoqda. To'g'ridan-to'g'ri hujumlardan jamiyatga qarshi harakatlarga, ishontirishga qaratilgan hujumlarga o'tmoqda. Natijada tashviqot kiber urushning muhim elementiga aylanib bormoqda. Kibertahdid mavzusini o'rganayotgan ko'plab tadqiqotchilar bor. Jeffri Karrning fikriga ko'ra, yashirin kiber harakatlar ikkita umumiy turdagi bo'lishi mumkin: - maqsadli mamlakatning muhim elementlarini qo'llab-quvvatlovchi nodavlat aktyorlarning kompyuter tarmoqlarini falaj qilish harakatlari; - psixologik operatsiyalar ostida qoladigan targ'ibot va dezinformatsiya.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Yuqorida ta’kidlanganidek, kiber arenadagi tashviqot hukumatlar tomonidan boshqa mamlakatlarning siyosiy, iqtisodiy yoki harbiy sharoitlariga urush quroli sifatida ta’sir qilish uchun foydalanilayotganini isbotlaydi. Hukumatlar yolg’on ma’lumotlarni tarqatish va ijtimoiy fanlarning aqlli taktikalarini qo’llash orqali bostirib kirish, aldash va nazorat qilish maqsadida yashirin onlayn operatsiyalarni amalga oshirmoqda.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda AQSh federal idoralar va idoralarning asosiy vazifalari doimiy xavf ostida qolishi mumkin. Kiberkosmosning raqamli jang maydonlarida tahdid sub’ektlari ustunlik qiladi va nafaqat “gov” muhitini, balki AQSh agentliklar xizmat ko’rsatadigan infratuzilma, sanoat va shaxslarni ham urmoqda. Biroq, kiberhujumlar tobora tez-tez va shiddatli o’sib borayotgan bo’lsa ham, bu muhim institutlar eski infratuzilma, maxsus muvofiqlashtirish va reaktiv kibernudofaa operatsiyalari kabi muammolar bilan bog’liq. Yildan-yilga gov kiberxavfsizlikka bag’ishlangan xarajatlarning sezilarli o’sishi kiberxavfsizlikning nisbatan yetukligini oshirdi, ammo gov ekotizimini davom etayotgan hujumdan himoya qila olmadi.

ADABIYOTLAR

1. Gerasimov V. Zadachi Voennoy Nauki, Obzor voyenno-politicheskoy obstanovkimire, http://dokwar.ru/publ/novosti_i_sobytiya/mnenie/zadachi_voennoj_nauki/9-1-0-681 (retrieved 02.02.2015)
2. Sommer P., Brown I., Reducing Systemic Cybersecurity Risk 2011 - 6 p
3. Suci P., Why cyber warfare is so attractive to small nations Article, Fortune, 2014
4. Geers K., Cyberspace and the changing nature of warfare, SC Magazine, 2008
5. Applegate S.D., "National Security Special Focus: Cyber Warfare." Center for the Study of Technology and Society. Washington D.C., 2001 – p. 10
6. Carr J, Inside Cyber Warfare. Mapping the Cyber Underworld, O’Reilly 2nd edition, 2012
7. Booz Allen Hamilton. [American City Business Journals](https://www.boozallen.com/insights/cyber/transforming-federalcybersecurity.htm). 2022 yil 2-soni. <https://www.boozallen.com/insights/cyber/transforming-federalcybersecurity.htm>

ELEKTR ENERGIYASI MANBALARI

Rauf Nemattillo o'g'li Boynazarov

“TIQXMMI” MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalari instituti assistenti

ANNOTATSIYA

Elektr energiyasi bizning zamonaviy hayotimizni quvvatlaydigan energiyaning muhim shaklidir. U yorug'lik, isitish, transport va sanoat jarayonlarini o'z ichiga olgan keng ko'lamli ilovalar uchun ishlatiladi.

Kalit so'zlar: Yadro energetikasi, Shamol energiyasi, Gidroenergetika, Biomassa.

Elektr energiyasi bizning zamonaviy hayotimizni quvvatlaydigan energiyaning muhim shaklidir. U yorug'lik, isitish, transport va sanoat jarayonlarini o'z ichiga olgan keng ko'lamli ilovalar uchun ishlatiladi. Elektr energiyasining manbalari turlicha bo'lib, an'anaviy qazib olinadigan yoqilg'idan tortib, qayta tiklanadigan energiya alternativlarigacha. Ushbu maqolada elektr energiyasining turli manbalari, jumladan, ularning afzalliklari, kamchiliklari va hozirgi holati to'g'risida to'liq ma'lumot berilgan.

Fotoalbom yoqilg'ilar: Ko'mir, neft va tabiiy gaz kabi qazib olinadigan yoqilg'ilar ko'p yillar davomida elektr energiyasining asosiy manbalari bo'lib kelgan. Bu yoqilg'ilar generatorlarga ulangan turbinalarni harakatga keltiradigan bug' hosil qilish uchun yoqiladi. Biroq, ulardan foydalanish atrof-muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, jumladan, issiqxona gazlari chiqindilari va havo ifloslanishi. Shunga qaramay, fotoalbom yoqilg'ilar hali ham elektr energiyasi ishlab chiqarishda muhim rol o'ynaydi.

Yadro energetikasi: Yadro energetikasi yadroviy reaksiyalar paytida ajralib chiqadigan energiyadan foydalanadi. Bu issiqlik hosil qilish uchun uran yoki plutoniy atomlarining boshqariladigan tarzda bo'linishini o'z ichiga oladi, so'ngra turbinalarni harakatga keltiradi. Yadro energetikasi yuqori energiya zichligi va past issiqxona gazlari emissiyasi bilan mashhur. Biroq, yadroviy chiqindilarni utilizatsiya qilish va avariya ehtimoli bilan bog'liq xavotirlar jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Qayta tiklanadigan energiya manbalari: Qayta tiklanadigan energiya manbalari barqaror tabiati va atrof-muhitga minimal ta'siri tufayli mashhurlikka erishmoqda. Ularga quyidagilar kiradi:

a. Quyosh energiyasi: Quyosh energiyasi fotovoltaik (PV) hujayralar yordamida quyosh nurini elektr energiyasiga aylantiradi. Bu toza va mo'l energiya manbai, ammo ob-havo sharoitlariga bog'liq va sezilarli energiya ishlab chiqarish uchun katta sirt maydoni talab qiladi.

b. Shamol energiyasi: Shamol energiyasi shamol turbinalarini aylantirish va elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun shamolning kinetik energiyasidan foydalanadi. Bu etuk texnologiya va so'nggi yillarda sezilarli o'sishni boshdan kechirdi, lekin u joylashuvga bog'liq va vaqti-vaqti bilan bo'lishi mumkin.

c. Hidroenergetika: Hidroenergetika turbinalarni aylantirish va elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun tushgan yoki oqayotgan suvning tortishish kuchidan foydalanadi. Bu qayta tiklanadigan energiyaning ishonchli va keng tarqalgan manbaidir, lekin uni amalga oshirish mos topografiyani talab qiladi va suv ekotizimlariga atrof-muhitga ta'sir qilishi mumkin.

d. Biomassa: biomassa yonish yoki biokimyoviy jarayonlar orqali elektr energiyasiga aylantirilishi mumkin bo'lgan qishloq xo'jaligi va o'rmon xo'jaligi qoldiqlari kabi organik materiallarni anglatadi. Biomassa qayta tiklanadigan energiya portfeliga hissa qo'shishi mumkin bo'lsa-da, atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmaslik uchun uning mavjudligi va barqarorligini diqqat bilan boshqarish kerak.

e. Geotermal:

Geotermal energiya bug 'ishlab chiqarish va turbinalar ishlab chiqarish uchun Yer yadrosi tomonidan ishlab chiqarilgan issiqlikka kiradi. Bu qayta tiklanadigan energiyaning ishonchli va doimiy manbai, ammo geografik jihatdan geotermal faolligi yuqori bo'lgan hududlar bilan cheklangan.

Xulosa: Elektr energiyasi manbalari xilma-xil bo'lib, an'anaviy qazib olinadigan yoqilg'idan tortib, qayta tiklanadigan energiya alternativlarigacha. Fotoalbum yoqilg'ilar tarixan asosiy manba bo'lgan bo'lsa-da, ularning barqarorligi va atrof-muhitga ta'siri pastligi tufayli qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tish ortib bormoqda. Bu manbalarni tushunish dunyoning elektr energiyasiga bo'lgan talabini qondirish uchun samarali va ekologik toza energiya majmuasini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Eslatma: Har bir toifa uchun taqdim etilgan manbalar tegishli sohalardagi nufuzli tashkilotlar va organlardir. Biroq, har doim keng qamrovli tushunish uchun bir nechta manbalardan olingan ma'lumotlarni o'zaro bog'lash tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Amerika Qo'shma Shtatlari Energiya Axborot Ma'muriyati (2021-EIA) - www.eia.gov
2. Xalqaro energiya agentligi (2020-IEA) - www.iea.org

3. Butunjahon yadro assotsiatsiyasi - www.world-nuclear.org
4. Xalqaro atom energiyasi agentligi (MAGATE) - www.iaea.org
5. Qayta tiklanadigan energiya milliy laboratoriyasi (NREL) - www.nrel.gov
6. Quyosh energiyasi sanoati assotsiatsiyasi (SEIA) - www.seia.org
7. Global shamol energiyasi kengashi (GWEC) - www.gwec.net
8. Amerika shamol energiyasi assotsiatsiyasi (AWEA) - www.awea.org
9. Xalqaro gidroenergetika assotsiatsiyasi (IHA) - www.hydropower.org

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA INGLIZ TILI O‘QITISHNING INNAVATSION USULLARI

Mexrinoz Zahiddin qizi Sayfutdinova

Andijon davlat chet tillari instituti Ingliz tili va adabiyoti fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar, (PhD) Muqumjon Muhammadaminovich Axunov

ANNOTATSIYA

Asrlar mobaynida lingvistika, tilshunoslik kabi sohalarda o‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, chet tillarini o‘rganish nafaqat insonni yangi bilimlar o‘rganishga chorlaydi balki dunyoda shunday tillar borki ular insonni o‘zligini va dunyoni anglashiga yo‘l ochadi. Mazkur maqolada chet tillarini boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga innavatsion usullar oqali o‘rgatish, hozirgi kunda targ‘ib qilinayotgan zamonaviy metodik usullar haqida so‘z boradi. Xorijiy tillarni o‘rganish insondan alohida e‘tibor, mehnat, xotira talab qiladi. Shuning uchun ham chet tillarini ayni boshlang‘ich sinflardan boshlab o‘rganish qulay va samaralidir. Maqolada ham shu kabi masalalar va ularga yechim bo‘la oladigon metodik usullar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta‘lim, boshlang‘ich ta‘lim, ingliz tili, metod, axborot texnologiya vositalari, video, aoudio, kontentlar, vizual xotira.

ABSTRACT

Over the centuries, the results of research in fields such as linguistics and linguistics show that learning foreign languages not only invites a person to learn new knowledge, but there are languages in the world that open the way for a person to understand his identity and the world. This article talks about teaching foreign languages to elementary school students using innovative methods, modern methodological methods that are currently being promoted. Learning foreign languages requires special attention, work and memory from a person. That is why it is convenient and effective to learn foreign languages starting from the elementary grades. The article also talks about such issues and methodical methods that can be a solution to them.

Keywords: preschool education, primary education, English language, method, information technology tools, video, audio, contents, visual memory.

АННОТАЦИЯ

На протяжении веков результаты исследований в таких областях, как языкознание и языкознание, показывают, что изучение иностранных языков не только предлагает

человеку овладеть новыми знаниями, в мире существуют языки, которые открывают человеку путь к пониманию его личность и мир. В данной статье говорится о преподавании иностранных языков учащимся начальных классов с использованием инновационных методов, современных методических приемов, которые пропагандируются в настоящее время. Изучение иностранных языков требует от человека особого внимания, труда и памяти. Именно поэтому изучать иностранные языки удобно и эффективно, начиная с младших классов. Также в статье говорится о таких проблемах и методических методах, которые могут стать их решением.

Ключевые слова: дошкольное образование, начальное образование, английский язык, методика, средства информационных технологий, видео, аудио, содержание, зрительная память.

KIRISH

Chet tillarini o'rganish bu - inson o'zi uchun dunyoning ko'plab yangi qirralarini kashf etishdir. So'nggi yillardagi natijalarga ko'ra ingliz tili yangi bilimlar kaliti deb yuritilmoqda. Har yili dunyo bo'ylab ingliz tilini o'rganish va o'rgatishga bo'lgan ehtiyoj oshib, bu tilni o'rganuvchilar yoshi ham tobora yosharib bormoqda. Butun jahonda ingliz tiliga katta e'tibor qaratilayotgani kabi O'zbekistonda ham maktabgacha ta'lim va boshlang'ich ta'limda ingliz tili o'qitish bo'yicha bir qancha chora-tadbirlar amalga oshirildi. Shuningdek so'nggi o'n yillikda boshlang'ich ta'limda ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'qitishga alohida e'tibor qaratildi. Yillar mobaynida esa innovatsion usullar yevropa xususan, Britaniya, Amerika va Finlandiya metodlari kirib keldi.

Zamonaviy boshlang'ich ta'limdagi eng asosiy va ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lgan qarorlardan biri bu O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'grisida" PQ-1875-sonli Qaroridir [1]. Qarorga ko'ra, Chet tillarini o'rganishni yanada rivojlantirish bo'yicha doimiy ishlaydigan Muvofiqashtiruvchi kengash boshchiligida ta'lim sohasining barcha yo'nalishlarida beqiyos ko'lamli ishlarni amalga oshirishga kirishildi. Masalan, 2013-2014 o'quv yilidan boshlab umumta'lim maktablarining birinchi sinflarida xorijiy tillarni o'yin tarzidagi mashg'ulotlar va og'zaki nutq darslari shaklida uzluksiz o'rgatish yo'lga qo'yildi. Shuningdek, ushbu sinflarga mo'ljallangan darslik hamda o'quv metodik majmualar yaratildi. Diqqatga molik jihati, birinchi sinflar uchun yaratilgan majmualardagi o'yin-mashg'ulotlarning kichkintoylar

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'grisida"gi PQ-1875 sonli qarori.

yoshiga mutanosibligi ta'minlanadi. Bolalar xorijiy til bilan ilk tanishishni salomlashish madaniyatini, ranglar va kundalik so'zlarni dialog shaklida o'rganishdan boshladilar.

Shubhasiz, mamlakatimiz dargohlarida xorijiy tillar xonalarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va o'qitishning ilg'or texnik vositalari bilan jihozlash, teleradiokanallarda bolalar va o'smirlarni xorijiy tillarga o'rgatuvchi ko'rsatuv va eshittirishlarni berib borish, boshqa mamlakatlar tarixi va madaniyati, jahon ilm-fani va texnik yangiliklariga bag'ishlangan ilmiy-ommabop xorijiy badiiy va multiplikatsion filmlarni o'zbekcha subtitr yordamida muntazam namoyish etish yoshlarimizga dunyo xalqlarining o'tmishi, madaniyati, ilm-fani bilan yaqindan tanishish imkonini berdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Bugungi kunda barcha umumta'lim maktablarida 1-sinfдан boshlab o'quvchilarda og'zaki nutqni rivojlantirish uchun ingliz tili darslari turli qiziqarli o'yinlar, axborot texnologiya vositalari hamda zamonaviy metodik video, audio kontentlar orqali olib borilmoqda. 2-sinfdan boshlab esa alifbo, o'qish va grammatika o'qitishning zamonaviy, innovatsion usullariga o'tish boshlanadi. 3-sinfda o'quvchilarning tinglab tushunish va yozish qobiliyatlarini rivojlanish uchun ularga imkon qadar eng sodda audio materilallar eshittiriladi. 4-sinfga kelib esa mustaqil fikrlash, erkin muloqotga kirishish, jamoa bo'lib ishlash kabi qobiliyatlar rivojlantiriladi va 4 yillik chet tillari ko'nikmalari umumlashtirilib grammatikaga chuqurroq kiriladi. Aynan qiziqarli o'yinlar, jamoa bo'lib ishlash va ro'lli o'yinlar nafaqat ingliz tili fanini yaxshi o'zlashtirishiga yordam beradi balki boshqa fanlarni ham o'rganishi uchun o'quvchida aqliy, jismoniy faollikni hosil qiladi. Bolalarni fanga bo'lgan qiziqishini orttirish uchun turli-xil boshqotirmalar, rangli jihozlardan foydalanish samarali natija beradi. Boisi, ushbu yoshdagi (7-12) bolalarda ko'rgan narsalarini eslab qolish va yangicha narsalarga qiziqish hissi kuchli bo'ladi. Shuning uchun hozirda mamlakatimiz maktablarida rangli, grafikli, diagrammali, rasmlilari yangi avlod darsliklari joriy etildi. Unga ko'ra endilikda o'quvchilar ingliz tili darsligi va uning ish kitobiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, darsdan tashqari bo'lgan mashg'ulotlar ham o'quvchida jonli tarzda ko'rib tushunishga yordam beradi. Misol uchun: o'quvchilar parkga, muzeyga yoki hayvonot bog'iga borib o'sha yerning o'zida o'qituvchi tomonidan ochiq dars o'tish o'quvchida esda qolarli taassurotlar qoldiradi hamda mavzu bilan bog'liq lug'atlarni tez o'zlashtiradilar. Sinf xonada o'tkazilgan darslarga ham ijodiy yondashuv ya'ni mavzuga mos kinofilmlar, multfilmlar, yangi so'zlarni yodlash uchun mnemonika usullaridan foydalanish ham innovatsion usullardan bo'lib hisoblanadi. Bunday usullardan foydalanish boshlang'ich ta'limda ingliz tili o'qitishning rivojlanish, yangi pog'onaga ko'tarilishi uchun muhim ahamiyatga ega.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Yapon ixtirochilaridan biri Masaru Ibuka o'zining mashhur "Uchdan keyin kech" kitobida yozganidek, "... bolaning miyasi cheksiz ko'p ma'lumotlarga ega bo'lishi mumkin..."^[2]. Shuni ham ta'kidlash kerakki, 6-7 yosh bolalar axborotning ma'nosini tushunmaydilar, balki uni mexanik ravishda yodlashadi. Shuning uchun ingliz tili o'rganayotgan bolalarga dastavval grammatikani chuqur o'rgatish mumkin emas. Aks holda, chet tilini o'rganishdagi birinchi qadam bolani charchatib qo'yishi til o'rganishga bo'lgan qiziqishni susaytirishi mumkin. Chunki boshlang'ich sinf o'quvchilariga chet tilini o'rgatish qiyin, bu ham ma'suliyatli vazifalardan biridir. Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini mazmunli va qiziqarli o'rgatishda quyidagi innavatsion usullardan foydalanish mumkin:

– Vizual xotira. Ma'lumki yosh bolalar eshitgan ma'lumotlardan ko'ra ko'rgan narsalarini yaxshi eslab qolishadi. Shuning uchun dars turli ko'rgazmali qurollar, plakatlar, predmetlar, predmetlarga yozish orqali yangi so'zlarni o'rgatish va o'rganilgan yangi so'zlar ishtirokida gaplar tuzish orqali o'tiladi. Masalan, kitob yozish, stol, doska, qalam, deraza va haokazo. Kundalik hayotda tez-tez ishlatiladigan bunday narsalar doimo ko'z oldida va doimiy foydalanishda bo'lganligi sababli, bola bu so'zlarni beixtiyor o'rganadi.

– Musiqa orqali tushunish yoki eslab qolish qiyin bo'lgan so'z va qo'shiqlarni kuylash, bunda yangi so'zlarni yodlashdan tashqari bolaning og'zaki nutqi ham rivojlanadi. Masalan, bolalarning ingliz alifbosini qo'shiq aytish orqali o'rganishi shunchaki yodlashdan ko'ra samaraliroq ekanligini ko'rsatish mumkin.

– Multfilmlar orqali dars berish. Bilamizki bolalar turli multfilmlar tomosha qilishga juda qiziqadi. Inglizcha multfilmlarni tomosha qilish jarayonida esa so'zlariga tushunmasa ham harakatlari orqali anglashga harakat qiladi.

– sezgi a'zolari orqali o'rgatish. Bu usul hozirda butunlay yangi usuldir. Bunda o'qituvchi o'quvchilarga mavzuga mos bo'lgan narsalar masalan: mevalarni ko'rsatish, ularni tatib ko'rdirish orqali dars olib boradi. Bunda o'quvchilar yangi mavzuni va lug'atlarni osongina yodida saqlab qoladi. Natijada, bolalar ta'tib ko'rgan mevalarining ta'mi orqali mevalarning ham ranglarning inglizcha nomini tezda eslashadi. Sezgi a'zolarining va xotiraning bir-biriga bog'liqligi ham shunda. Demak, bunday usullardan foydalanish o'quvchiga axborot xotirada uzoq vaqt saqlashga yordam beradi.

² Masaru Ibuka «Uchdan keyin kech» «Akademnashr» 2020-yil, 264-bet.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ingliz tilini o‘rgatish qiyin, ammo natijasi ularning kelajagi uchun muhim. Sababi bugungi kunda eng ko‘p talab qilinuvchi ko‘nikma bu til ko‘nikmalari, til bilish darajasi. Shunday ekan chet tillarini majburiyat sifatida emas balki, qiziqarli o‘yinlar, innavatsion usullar yordamida qiziqarli o‘rgatish yosh avlodning kelajakdagi bilimlari uchun podevor bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Dunyoda axborot almashinuvi juda tez sodir bo‘ladi. O‘sib kelayotgan va jamiyatga qo‘shilayotgan yangi avlodning bu jarayonga qiyinchiliksiz kirishi uchun ham ularga o‘z ona tilisi kabi boshqa tillarni ham puxta o‘rgatish juda muhim bo‘lib hisoblanadi. Hozirgi kunda qilinayotgan islohotlarning natijasi kelgusi yillarda albatta o‘z natijasini albatta ko‘rsatadi. Shuning uchun ham til o‘rganish, o‘rgatish va til ko‘nikmalaridan atroflicha foydalanish zarur. Tillarni yaxshi o‘rganish esa uni yangi zamonaviy innavatsion usullar bilan o‘qitishga bog‘liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axunov , M., & Sayfutdinova , M. (2024). O‘ZBEKISTONDA ICHKI VA KIRUVCHI TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH SURATLARI VA KADRLAR TAYYORLASH SIYOSATI. Talqin Va Tadqiqotlar, 2(1(38). извлечено от <https://talqinatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/1718>
2. Bekmuratova U.B. “Ingliz tilini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish” // Toshkent 2012.
3. Pulatova Shakhzoda Haydarovna, & Tolibova Nodira Nosirovna. (2023). INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(4), 776–779.
4. Toliboboeva, Sh. (2020). Ingliz tilini o‘qitishda zamonaviy ta’lim texnologiyalari. Young Scientist, 19 (309), 581-582.
5. Toliboboeva, S. J. (2020). INGLIZ TILIDA MADANIYATLARARASI MULOQOTNI O‘QITISH. Fan va ta’lim, 1 (Maxsus 2-son).
6. Turdaliyeva G.N. “Boshlang‘ich sinflarda ingliz tilini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar” // 2020 yil.
7. Yazdankulova Gulnigor Muzaffarovna (2022). INNOVATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH IN PRIMARY SCHOOLS. Research Focus, (Special issue 1), 7-10.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi “Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-1875-son qarori.

ECO-SMART CHIQINDI QUTILARINI YARATISH

Xaydarov Sh.O

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti assistenti

Ulug'murodov E.A

Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada yerning ifloslanishi yordamida “Axlat yig’uvchi robot”lar yordamida yo’llarga tashlanadigan barcha axlatlarni tozalashi, bu robot metal asosda quriladi va batareya bilan quvvatlanadi va tasvirni qayta ishlash bo’yicha chiqindilarni ajratish uchun kuzatuv kamerasini o’z ichiga oladi. Robotda to’siqlarni aniqlash uchun datchik bo’ladi va shuning uchun yaxshi yo’l qat’iyatiga ega. Ushbu quriluvchi robotlarning texnik xususiyati va imkoniyatlari bayon etilgan

Kalit so‘zlar: Tasvirga ishlov berish, Raspberry Pi, Qayta ishlash, Robot, Ultratovushli datchik.

ABSTRACT

The article uses land pollution to clean up all the garbage that is dumped on the roads using "Garbage Robots", which are built on a metal base and powered by batteries, and include a surveillance camera for image processing to separate the waste. The robot has a datchik to detect obstacles and therefore has good road stability. The technical features and capabilities of these building robots are described

Keywords: Image processing, Raspberry Pi, Recycling, Robot, Ultrasonic Datchik.

АННОТАЦИЯ

В статье загрязнение земель используется для очистки всего мусора, сбрасываемого на дорогах, с помощью «Мусорных роботов», которые построены на металлической основе и работают от аккумуляторов, а также включают в себя камеру наблюдения для обработки изображений для разделения мусора. Робот имеет датчик обнаружения препятствий и поэтому обладает хорошей устойчивостью на дороге. Описаны технические особенности и возможности данных строительных роботов.

Ключевые слова: обработка изображений, Raspberry Pi, переработка, робот, ультразвуковой датчик.

“Toza axlat qutilar” O‘zbekistondagi unga bo‘lgan ehtiyoj hali amalga oshmagan orzudir. Yer ifloslanishi, ayniqsa, shaharlarda, do‘konlarda va hatto temir yo‘l vokzallari va aeroportlar kabi joylarda duch kelayotgan asosiy muammolardan biridir. Axlatlarni tozalaydigan sanitariya xodimlari turli teri kasalliklari va sog‘liq bilan bog‘liq muammolarga duch kelishadi. Shunday qilib, bu qo‘lda ishchilar ish muvaffaqiyatsizlikka uchramasligi uchun o‘z navbatida ishchilar tomonidan boshqarilishi mumkin bo‘lgan robot bilan almashtirilishi kerak.

Axlatni avtomatik ravishda chiziq orqali yig‘adigan tizimda. Buning uchun biz mashina o‘rganish va Bluetooth modulidan foydalanib, aniq yo‘lni bosib o‘tish uchun maydonni loyihalashtirmoqdamiz. Mashinani statsionar chiqindilarni yig‘ish uchun robot yuziga buyruq beradigan dasturiy ta‘minot boshqarishi mumkin. Bundan tashqari, robotni berilgan buyruqqa muvofiq axlatni yig‘ish uchun qiladigan ovozli buyruq bilan boshqarish xususiyatiga ega. Topilmalar: Biz bir nechta funktsiyalarni bajara oladigan yarim avtonom axlat yig‘uvchi robotni ishlab chiqdik. Ushbu robot bitta robot qo‘liga ega bo‘lib, unda u axlatni terib, robotga bog‘langan asosiy savatchaga tarqatishi mumkin. Robotga qo‘yilgan kamera administratorga axlat yig‘ish bilan birga robotni masofadan turib kuzatishga yordam beradi. Prototip elektron mexanizmga ega bo‘lib, u orqali robot uni to‘plagan axlatni dispetcherlik punktiga tarqatishi mumkin. Ushbu robot operatsiyani yakunlash uchun yoqilg‘i va elektr energiyasi talab qilinmaydigan akkumulyatorlarni o‘rnatgan.

Mavjud tizimda ular yaqinlik datchiklaridan foydalanishni maqsadimizni amalga oshirish uchun kompyuter ko‘rish bilan birlashtirdilar. Robotning shassisiga o‘rnatilgan kamera yaqinlik datchiki tomonidan ob‘ekt aniqlanmaguncha faol bo‘lib qolmoqda. Obyekt aniqlangach, kamera bitta tasvirni qo‘lga kiritadi va uni axlat yoki axlatsiz deb aniqlash uchun tasvirga ishlov berish klassifikatsiyasi uchun serverga yuboradi. Ushbu usulning afzalligi shundaki, jonli video to‘planning har bir ramkasida ishlov berishning uzluksiz bajarilishidan ko‘ra, ko‘p vaqt, xotira va quvvat bitta rasmda ishlov berish orqali saqlanadi. Shunday qilib, biz past sonli protsessorlardan foydalanib, ushbu maqsadni hal qila olamiz va shuning uchun uskuna narxi sezilarli darajada kamayadi. Tasvirni klassifikatsiyalash uchun biz ikkita yondashuvdan foydalanishimiz mumkin: A. Robot protsessorining o‘zida tasvirni qayta ishlashni amalga oshirish: Buning uchun robotning tanasida o‘rtacha narx protsessori bo‘lishi kerak bo‘ladi. Ishlab chiqarishda biroz kechikish bo‘lishi mumkin, chunki protsessor uncha yuqori bo‘lmaydi. Ammo aynan shu sabab tufayli xarajat kamroq bo‘ladi. B. Markaziy serverda bir nechta robotlardan rasmlarni yuboring: Markaziy server yuqori sonli protsessoridan foydalanadi, robot protsessorlari esa nihoyatda past son bo‘lishi mumkin. Robotlar oddiygina rasmlarni qo‘lga kiritib, simsiz serverga jo‘natadi.

2.2 Robot Axlax yig'ish tizimi motorlarga ulangan ARM to'plamidan iborat. Mexanizm transport vositasi operatsiyasining butunlay amal qilmaydi va faqat oldindan belgilangan shart-sharoitlar to'plami uchun aylanadi. Mexanizmning asosiy maqsadi sharbat kartonlari, ezilgan qog'ozlar va balandligi 5 dan 10 sm gacha bo'lgan barcha yorug'lik buyumlariga o'xshash o'lchamdagi axlatni yig'ishdir. Mexanizm bazaning old tomoniga tegishli er usti tozalanishi bilan o'rnatiladi. Datchik to'siqni aniqlaganda, tasvirga ishlov berish obyektini axlat yoki har qanday tirik 34rganism deb turkumlash uchun ishlatiladi. Obyektini aniqlash hayvonlarning xavfsizligi uchun maxsus ishlatiladi, shunda ular zarar ko'rmaydi. Axlatni terib, mexanizmning orqasiga qo'yilgan xandaqqa tushadi. Robot axlatni xandaqdagi ma'lum balandlikka yetguncha yig'ishda davom etmoqda. Xandaq to'ldirilgandan so'ng yig'ilgan axlat tanlangan joyga tashiladi.

Robot har qanday quruqlik teraktida sayr qilishi mumkin va batareyada ishlaydi. Chiqindilarni tashlash uchun tijorat zanglamaydigan chiqindilar qozonlaridan foydalaniladi. Bundan tashqari, u sayohat qilish yo'lida singdirish uchun pastki qismida 34ptic34on bo'ladi. Robotning harakatini Python dasturlash va Raspberry Pi 3b+ boshqaradi. Robot platformasi silliq harakat uchun 24v DC mo'ljallangan motor va kauchuk g'ildiraklar tomonidan boshqariladi. Bot tasvirni qayta ishlash yordamida turli chiqindilar qutisida bio va bio bo'lmagan degradatsiyaga uchragan chiqindilarni alohida ajratishga o'rgatiladi. Nozik uzoq masofali ultratovushli masofa datchiklari robotning avtonom tarzda aylanib yurishi uchun atrofdagi to'siqlardan masofani bilish uchun ishlatilishi mumkin. Robotning to'g'ri joylashuvini olish uchun kema-dagi GPS modulidan foydalanish mumkin. Bu joylashgan joyni oldindan saqlanadigan asosiy axlat qutisini topishga yordam beradi. Ushbu robotlar chiqindilar qutisidagi chiqindilar miqdorini aytish uchun yaqinlik datchiki bilan birga yuk hujayrasiga ega bo'lishi mumkin.

komponentlar:

1. Raspberry Pi 3b+:

Raspberry Pi 3 Model B+ Raspberry Pi 3 oralig'idagi eng so'nggi mahsulot bo'lib, alohida PoE HAT orqali 1.4GHz, ikki bandli 2.4GHz va 5GHz simsiz LAN, Bluetooth 4.2/BLE, tezroq Ethernet va PoE qobiliyati bilan ishlaydigan 64 bitli to'rtlik asosiy protsessor bilan maqtanadi. Raspberry Pi – bu arzon narxdagi, **kredit karta o'lchamidagi** kompyuter bo'lib, u kompyuter monitoriga yoki televizorga qo'shiladi, standart klaviatura va sichqonchadan foydalanadi. Bu har xil yoshdagi odamlarga hisoblashni tadqiq qilish, Scratch va Python kabi tillarda dasturlashni o'rganish imkonini beruvchi qobiliyatli kichkina qurilma.

2. Ultratovushli datchik:

ultratovush datchiki ultratovush to'liqlar yordamida masofani o'lchaydi. Datchikli bosh ultratovush to'liqni chiqaradi va to'liqinni maqsaddan qaytarib oladi. Shunday qilib, maqsadgacha bo'lgan masofani emissiya va qabul qilish o'rtasidagi vaqtni o'lchash orqali o'lchash mumkin. Shunday qilib, botning yo'lida duch keladigan to'siqni aniqlashda juda samarali.

$$\text{Masofa } L = 1/2 \times T \times C$$

3. ADC ADS1115 Moduli:

ADS1115 o'zining I2C aloqa avtobusi yordamida Raspberry Pi bilan foydalanish oson bo'lgan raqamli konverterlarga ajoyib analogdir. ADS1115 4 kanalli yuqori aniqlikdagi 16-bit ADC. Bu 2/3x dan 16x gacha bo'lgan dasturli daromadga ega, shuning uchun siz kichik signallarni kuchaytirishingiz va ularni yuqori aniqlik bilan o'qishingiz mumkin.

4. Yaqinlik Datchiki:

Yaqinlik datchiklari fizik aloqasiz obyektlarning mavjudligini aniqlaydigan va o'sha ma'lumotlarni elektr signaliga qo'lga kiritgan datchiklardir. Yaqinlik datchiklari sizning an'anaviy optik aniqlashingizdan farqli o'laroq nam sharoitlar va keng harorat oralig'idan foydalanish uchun mos keladi.

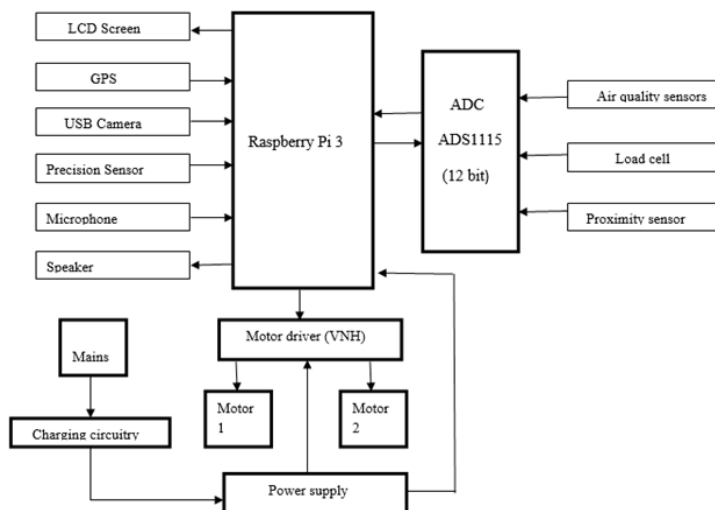

5. GPS moduli:

GPS moduli to'rtta ulanish piniga ega, ya'ni: Vcc, GND, TX va RX. U har qanday mos ta'minot manbai yordamida ta'minlanishi mumkin bo'lgan 5V 100mA quvvat kiritishni talab qiladi. Pi ning RX pinasi, ya'ni Rpi taxtasidagi 10-gpIO pin gps modulining TX piniga ulangan bo'lishi kerak.

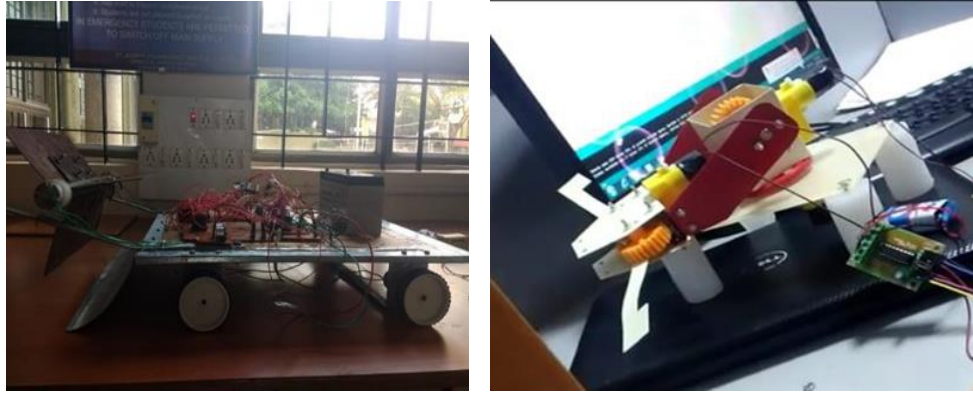

Robot yo'lakda harakatlanadi va ultratovush datchiki har qanday to'siqqa duch kelish haqida ogohlantiradi. Shundan so'ng bot obyekt chiqindilarmi yoki yo'qmi, aniqlaydi va uni tensor oqimi va keras yordamida o'rganilgan rasmlar bo'lgan oldindan o'rgatilgan model asosida bio degradable va bio degradable deb tasniflaydi. Shundan so'ng botning robot qo'li chiqindilarni olib, tegishli chiqindilar qutisiga qo'yadi. Yuqoriga o'rnatilgan yaqinlik datchiklari xandaq mumkin to'la bo'lgandan so'ng ogohlantiradi va bot darhol bio bo'lmagan chiqindilarni tashlab yuborish uchun yaqin atrofdagi umumiy xandaqqa ko'chib o'tadi. Biodegradatsiyalanadigan chiqindilar go'ng foydalanish uchun butunlay alohida xandaqqa to'planishi mumkin. Robotdagi GPS moduli robotning joylashuvini nazorat qilish uchun ishlatiladi.

Qurilish:

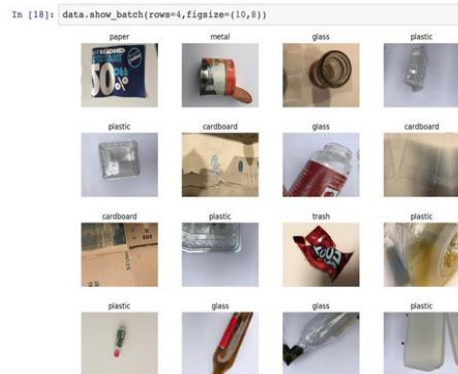
Davom etayotgan robotning aktivatsiyasi

chiqimlar:

Tizim yaxshi aniqlikni ko‘rsatdi va o‘rganilgan obyektlarda qo‘lidan kelganicha ishlashi mumkin edi. robotning harakati ham yaxshi va uning yo‘l qat‘iyati yaxshi bo‘lib ko‘rindi. Ushbu qog‘ozning yangiligi axlat yig‘uvchilar tarmog‘ining ishlashini optimallashtirish uchun IoTdan foydalanadigan narx-navo tizimi tushunchasida yotadi.

SR.No	Command	M1a	M1b	M2a	M2b
1	Forwards	ON	OFF	ON	OFF
2	Backward	OFF	ON	OFF	ON
3	Left	ON	OFF	OFF	OFF
4	Right	OFF	OFF	ON	OFF
5	Stop	OFF	OFF	OFF	OFF
6					

Ushbu harakatlanuvchi axlat tashuvchi robotlar yordamida qishloq xo‘jaligidagi yoki umuman boshqa sohadagi axlatlarni yig‘ish orqali uni saqlash va qayta ishlash mumkin bo‘ladi. Robotga istalgan materialni manipulyatsiya qilish va izolyatsiya qilishga yordam bera oladigan datchik tarmog‘i bu sof hosil bozorda yaxshiroq narxni tashkil etishini anglatadi. Undan tashqari odamlarga axlat tashlash madaniyatini ham shakllantirishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Rama Prabha D, S. Mahindru, A. Srivastava, P. Nilalohita, "Avtonom axlat yig‘uvchi-

- Robodumpster", Xalqaro fuqaroviy muhandislik-texnologiya jurnali (IJCET), 9-jild, 2018 yil 12-dekabr soni(2018 yil dekabr), s. 545-552
2. Technomentis, "Avtomatlashtirilgan axlat yig'uvchi", instructables.com. [Onlayn]. Mavjud: <https://www.instructables.com/id/Automated-Garbage-Collector/>. [Murojaat qilindi April 10, 2019]
 3. J. Bai, S. Lian, A'zo, IEEE, Z. Liu, K. Vang, D. Liu, "O't ustida axlatni avtomatik ravishda yig'ish uchun chuqur o'rganishga asoslangan robot" Iste'molchilar elektronikasi bo'yicha IEEE tranzaksiyasida TCE.2018.2859629.
 4. S. Nolfi, "Haqiqiy robotlarda uchlamchi bo'lmagan xatti-harakatlarning rivojlanishi: axlat yig'uvchi robot" Psixologiya instituti, Milliy tadqiqot kengashi, Rim, Italiya. Texnik hisobot 96-04, mart
 5. N. Kelli. Ultrasonik datchikni sozlash va sinash bo'yicha qo'llanma, cheklovlar, an Sampledasturlari.[Onlayn].Mavjud http://www.egr.msu.edu/classes/ece480/capstone/fall09/group05/docs/ece480_dt5_application_note_nkelly.pdf
 6. Anonim.(2012yil20oktyabrdan).[Onlayn]. Mavjud: <http://www.atmel.com>.
 7. Dakshit Chalagulla, Jeevanigi Jayateertha, Tamanneeta Giri va V. Sailaja, "Gesture Controlled Bomb Diffusing Mobile Robot", *Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS) 2018 II International Conference on*, pp. 1-5, 2018.
 8. C. Tejas, V. Tejashvini, S. Dhal va P. S. Sirisha, "Amputalar uchun Flex boshqariladigan robot qo'li", 2017 2-aloqa va elektronika tizimlari xalqaro konferensiyasi (ICCES), 2017.
 9. Худойназаров У.А, Хайдаров Ш.О, Улуғмуродов Е.А, "Разработка модели и алгоритма управления процессом отбелики тканей" (монография), 2023.

**TALABALARNING OZIQ OVQAT MAHSULOTLARIGA ISHLOV BERISH
TEXNOLOGIYASI FANIDAN KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLLANTIRISH
TEXNOLOGIYASI**

Nozima Mukimova Hamdamova

Falsafa fanlari doktori (PhD), dotsent

Ruslan Asliddinovich Hamidov

Buxoro davlat pedagogika instituti

“Texnologik ta’lim” yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda konservalarni ishlab chiqarishni ko‘paytirish, bundan tashqari ularni sifatini oshirish, tayyor mahsulot ishlab chiqarishni ko‘paytirish, assortimentini kengaytirish va ozuqaviy qiymati yuqori qilish xamda talabalarga oziq-ovqat mahsulotlariga ishlov berishni o‘rgatish hozirgi vaqtda sanoatga yangi retsepturalar, ilg‘or texnologiyalar kiritish bo‘yicha ma‘lumotlar keltirilgan

Kalit so‘zlar: Oziq-ovqat, ta’lim, texnologiya, dizayn, inovatsiya, maktab, kanserviya mahsulotlari, qobiliyat, inovatsion texnologiyalar, metod, ta’lim tizimi, texnologiya darslari

ABSTRACT

The article produces canned food today increase the output as improve their quality production of finished products assortment expand and concentrate to make the nutritional value higher teaching students food processing new receptors to the industry at moment or technologies information about the input

Keywords: Food, education, technology, design, innovation, school, cancevia products, ability, innovative technologies, method, educational system, technology lessons

Kirish

«Texnologiya» so'zi ikkita tushunchani birlashtiradi: «techno»-kasb, san'at, texnika va «logos»-o'rganish, fan. Demak «texnologiya» so'zi materialni qayta ishlash vositalari va uslublari to'g'risidagi fan ma'nosini anglatadi. Zamonaviy oziq-ovqat texnologiyasi amalda barcha fundamental fanlarga tayanadi. Xomashyoni qayta ishlash, tayyor mahsulotga aylantirish kabi murakkab jarayonlar fizika, kimyo, biokimyo, mikrobiologiya va boshqa fanlar qonuniyatlariga asoslangan. Bu sohalardan chuqur bilimlarga ega bo'lgan kishi haqiqiy bilimdon texnolog bo'lishi mumkin. Istalgan xossalarga va shaklga ega mahsulotni eng arzon narxda ishlab

chiqarish juda maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, bu oziq-ovqat mahsulotlariga taalluqli. Demak, texnologiya iqtisodiyot bilan ham chambarchas bog'liq. Oziq-ovqat texnologiyasi amaliy xarakterga ega fan sohasi bo'lib, ovqatlanish mahsulotlari ishlab chiqarish usullarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Zamonaviy oziq-ovqat sanoati o'ziga xos ajoyib texnologiya, jihoz va uskunalarga ega o'nlab tarmoqlarni qamrab oladi. Bu tarmoqlarning korxonalarida don, un, yorma, omixta yem, non, makaron, qandolat, moy va yog'lar, shakar, go'sht, sut, konservalangan mahsulotlar, spirt, pivo va inson ovqadanishi uchun zarur bo'lgan boshqa oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarilmoqda. O'zbekiston Respublikasini oziq – ovqat sanoati kompleksidagi dolzarb muammolar qatoriga vatanimiz aholisini yuqori quvvatli oziq – ovqat mahsulotlari bilan kafolatli ta'minlash muammosi yetarli darajada hal etilmagan. Ushbu muammolarni yechishda umumiy ovqatlanish korxonalarida yarimfabrikatlar tayyor kulinariya mahsulotlarini ishlab chiqarish xajmini oshirish, yuqori quvvatli go'sht va go'sht mahsulotlarini ishlab chiqarish, yangi texnologiyalarni yaratish, an'anaviy va noan'anaviy xom – ashyolardan unumli foydalanish kombinatsiyalash hisobiga ozuqa moddalarni optimal muqobillashtirishga erishish zarurati mavjuddir. So'nggi paytlarda mavjud oziq – ovqat xom – ashyosi resurslaridan omilkorlik bilan foydalanish, chiqindisiz texnologiyalarni yaratish oziq – ovqat mahsulotlarini sifatini yanada oshirish va xalqaro talablar darajasigacha yetkazish kerak. Biroq yuqorida qayd etilgan qirralarning o'zida mujassamlashtirilgan ilmiy tadqiqotlarga xano'zgacha yetarli darajada e'tibor berilmayapti. Iqtisodiyotni bozor munosabatlariga o'tishi va bozor iqtisodiyoti qonunlari asosida jadal rivojlanishi hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lgan aholini yuqori to'yimli va biologik qimmatiga qisqa muddatlar ichida ega bo'lgan oziq – ovqat mahsulotlariga bo'lgan ixtisoslikni qondirishdek ulkan vazifani kun tartibiga qo'ydi. Ushbu muammolarni xar tomonlama, to'la xal qilishda umumiy ovqatlanish korxonalarida oldida bir qator o'z yechimini qo'ygan vazifalari ya'ni ozuqaviy yarimfabrikatlar va tayyor kulinariya mahsulotlarini ishlab chiqarishni ko'paytirish import qilinayotgan oziq – ovqat mahsulotlari yoki ularning komponentlarining miqdorini kamaytirish va ularning o'rnini bosa oladigan ovqat mahsulotlarini maxalliy xom – ashyolardan ishlab chiqarish texnologiyalarning yaratish va ishlab chiqarishga jadal tadbiq etish masalalarini qo'yadi. Ma'lumki, oziq-ovqat va qayta ishlash sanoatida xom-ashyo resurslaridan oqilona foydalanish bu soxa ishlab chiqarishining unumdorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu yo'nalishda ko'plab tadqiqot ishlari olib borilayotgan bo'lsada, hali ko'zga ko'rinarli siljishlarni kuzatish qiyin bo'lib turibdi. Bugungi kunda go'sht konservalari ishlab chiqarishni ko'paytirish shu kunning aktual masalalaridan biri xisoblanadi. Bundan tashqari

ularni

sifatini

oshirish

ham

zarur.

Tayyor mahsulot ishlab chiqarishni ko‘paytirish assortimentini kengaytirish va ozuqaviy qiymati yuqori konservalarini hamda uzoq muddat o‘z sifatini yo‘qotmaydigan konserva ishlab chiqarishdan iborat. Hozirgi vaqtda sanoatga yangi retsepturalar, ilg‘or texnologiyalar kiritish bilan bu maqsadlarga erishish mumkin. Go‘sh t va go‘sh t mahsulotlari juda muxim oziq-ovqat mollari xisoblanadi, chunki ular tarkibida to‘laqimmatli oqsillar, yog‘lar, ekstraktiv va mineral moddalar, B turkum vitaminlar bor, ularning ta‘m xususiyatlari ham yaxshi. Go‘sh t-so‘yilgan mollarning so‘yilgandan keyin tegishli ishlov berilgan buzilmagan tanasi va buning qismlari. Hayvon organizmining muskul to‘qimalari, biriktiruvchi to‘qimalari, yog‘, suyak va to‘g‘ay to‘qimalari, qon va h.k singari har hil to‘qimalar go‘sh t tarkibiga kiradi. Turli to‘qimalarning ximiyaviy tarkibi va anotomik tuzilishi bir xil emas, shuning uchun go‘sh tning xususiyati shularning xususiyatiga va miqdoriy nisbatiga bog‘liq. Turli to‘qimalarning nisbati molni turi va zotiga, jinsi, yoshi, semizlik darajasiga bog‘liq. Muskul to‘qimalar bilan yog‘ to‘qimalar eng qimmatli hisoblanadi. Qayta ishlash sanoati va umumiy ovqatlanish korxonalarini kooperatsiyalashda yangi turdagi mahsulotlar ishlab chiqarish muhim rol o‘ynaydi. Suyaklarga mexanik ishlov bergandan so‘ng qoladigan go‘sh t fraksiyalari va ikkilamchi xom ashyolarini kompleks qayta ishlab yangi turdagi mahsulotlar ishlab chiqarish ham muximdir. Bu yo‘nalishni kuchaytirishning asosiy sabablari quyidagilardir: - sanoatda olinadigan suyakni presslashdan so‘ng qolgan mahsulotna kolbasa ishlab chiqarishda hammasini ham qo‘llab bo‘lmaydi; -

korxonalarda ikkilamchi xom ashyolar ya'ni sub mahsulotlari deyarli ishlatilmaydi; - sanoatda notraditsion xom ashyoni qayta ishlashni mexanizatsiyalashtirish imkoniyati bor umumiy ovqatlanish korxonalarida katta xajmdagi yangi turdagi yarimfabrikatlarni realizatsiya qilish imkoniyati keng. Yuqoridagilarni xisobga olgan holda go'shtni qayta ishlash sanoati tomonidan yangi turdagi go'sht yarimfabrikatlarini ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Pashtet yarimfabrikati tayyorlash texnologik sxemasi MIPG – mayda guruch, no'xat, bug'doy uni aralashmasi Umumiy ovqatlanish korxonalarida uchun konservalangan go'shtli yarimfabrikatlari tayyorlashni hozirgi holati tahlil etilib shunday xulosaga kelindiki, mavjud texnologiyalar meva va sabzavotlardan qandolat mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonlarini intensivlashtirish imkonini to'la bermaydi.. Shuning uchun bugungi kunda bozor iqtisodiyoti sharoitida go'shtli yarimfabrikat mahsulotlari belgilangan me'yorlardan kam iste'mol qilinmoqda. Taxlillar shuni ko'rsatdiki, go'shtli yarimfabrikatlarning ma'lum muddatdan keyin ularni tannarxini qimmatlashishi belgilangan fiziologik me'yorlar darajasida iste'mol qilinishiga olib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Texnologiya darsliklaridan
2. “Xalq so‘zi” gazetasi
3. Elektiron resuslar.
4. N.M.Hamdama S.I.Baxtiyorova Sh.I. Bahronova “Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar”
5. Hamdama Nozima Mukimovna «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal. -2023.- T. 1.
6. Oziq-ovqat texnologiyasi

UMURTQA POG'ONASIDA UCHROVCHI KASALLIKLAR TAVSIFI VA DORSALGIYA

Dildora Kadirovna Xaydarova

Mohinur Oripjon qizi Ikromova

Toshkent tibbiyot akademiyasi Nevrologiya va Tibbiy psixologiya kafedrası

ANNOTATSIYA

Dorsalgiya – Umurtqa pog'onasining turli sohalarida va oyoq-qo'llardagi novisseral etiologiyali og'riq sindromi bo'lib, bu umurtqa pog'onasi va bo'g'imlardagi distrofik va funksional o'zgarishlar sababli kelib chiquvchi reflektor yoki kompression asoratlar tufayli kuzatiladi[1]. Bel og'rig'ining kechishi juda o'zgaruvchan bo'lib, bir necha kun davom etishi yoki ko'p yillar davom etishi mumkin. Ko'pincha, 1 kundan ortiq davom etadigan faollikni cheklovchi bel og'rig'ini boshdan kechiradigan odamlar takroriy epizodlarga ega bo'lishadi [2]. Dorsalgiya nafaqat tibbiyotdagi muammo balki sotsial-ekonomik muammo hamdir.[Brovkin S.V., Musalatov X.A., Aganesov A.G., Nasonova V.A.].

Kalit so'zlar: dorsalgiya, intervertebral disk degeneratsiyasi, lumbago, lumbalgiya

АННОТАЦИЯ

Дорсалгия — болевой синдром новисцеральной этиологии в различных отделах позвоночника и конечностей, наблюдающийся вследствие рефлекторных или компрессионных осложнений, обусловленных дистрофическими и функциональными изменениями позвоночника и суставов. [1]. Течение боли в спине сильно варьируется и может длиться несколько дней или лет. Люди, которые испытывают боли в пояснице, ограничивающие активность, в течение более суток, часто испытывают повторяющиеся эпизоды [2]. Дорсалгия – это не только медицинская, но и социально-экономическая проблема.

Ключевые слова: Дорсалгия, дегенерация диска, люмбаго, люмбаго.

ABSTRACT

Dorsalgia is a pain syndrome of novisceral etiology in various parts of the spine and limbs, observed as a result of reflex or compression complications caused by dystrophic and functional changes in the spine and joints. [1]. The course of back pain varies greatly and can last several days or years. People who experience activity-limiting low back pain for more than 24

hours often experience recurring episodes [2]. Dorsalgia is not only a medical, but also a socio-economic problem.

Keywords: Dorsalgia, disc degeneration, lumbago, lumbago.

Dorsalgiyaning xavf darajasi yosh va jins bilan o'zaro bog'liq hisoblanib, erkaklar orasida 25-30 yosh oralig'ida boshlanadi va bel sohasida og'riq shikoyati bilan murojaat etuvchilar soni 55-60 yosh oralig'ida oshib boradi [3].

Bel og'rig'i tibbiyot muammosi sanalib, oxirgi 30 yil ichida 188 ta mamlakatda o'tkazilgan tadqiqotlar natijasida 300 xil kasalliklar ichida ish qobiliyatini yo'qotish va ekonomik sarf bo'yicha beshtalikka kirdi. Katta yoshli ayollarda esa metabolik buzilishlarning keng tarqanlanligi va postklimakterik davrda ayniqsa bo'yin va bel sohasida turli intensivlikdagi og'riqlar kuzatiladi. Ba'zi bir tadqiqotlar dorsalgia asosan rivojlangan davlatlarda ko'roq tarqanganligini ko'rsatsa, boshqa birlarida esa aksi natijalarni ko'rsatadi.

Butun Jahon So'g'liqni Saqlash Tashkilotining xabar berishicha, hafta davomida hech bo'lmaganda bir marotaba belda og'riq epizodi kuzatilgan aholi populyatsiyasi o'rganilganda eng katta ulush Gruziya(14%), Grenlandiya, Ukraina, Rumiya(13%), Rossiya, Fransiya, Armeniya(12%), Qozog'iston(10%), Ispaniya, Kanada, Norvegiya(6%) va b.tog'ri kelgan(2018).

M54 Dorsalgia

Istisno qilingan: psixogen dorsalgia (F45.4)

M54.0 Bo'yin soha va umurtqa pog'onasini shikastlantiruvchi pannikulit

Istisno qilingan: pannikulit:

- QRA (M79.3)

– yuguriksimon (L93.2)

– [Veber-Krischen] retsedivlanuchi (M35.6)

M54.1 Radikulopatiya

Istisno qilingan: nevrалgiya va nevrit

QRA (M79.2) radikulopatiya:

-bel va boshqa sohalar umurtqaaro diski shikastlanishida (M51.1)

-bo'yin soha umurtqaaro diski shikastlanishida (M50.1)

-spondilezda (M47.2)

M54.2 Servikalgiya

Istisno qilingan: umurtqaaro diski buzilishi natijasidagi servikalgiya (M50.-)

M54.3 Ishias

Istisno qilingan: ishias:

- umurtqaaro diski shikastlanishi bilan bog‘liq (M51.1)

- lyumbago bilan

(M54.4) quymich nervi shikastlanishi (G57.0)

M54.4 Ishias bilan lyumbago

Istisno qilingan: umurtqaaro diskni shikastlanishi bilan bog‘liq (M51.1)

M54.5 Orqa pastki qismidagi og‘riq

Istisno qilingan: lyumbago:

- urmurtqaaro diskning siljishi natijasidagi (M51.2)

- ishias bilan (M54.4)

M54.6 Umurtqa pog‘onasining ko‘krak sohasidagi og‘riq

Istisno qilingan: umurtqaaro diskning shikastlanishi natijasida (M51.-)

M54.8 Boshqa dorsalgıya

M54.9 Aniqlanmagan dorsalgıya

Vertebrogen nevrologik sindromlarning klinik tasnifi

Bo‘yin darajasi:

-Reflektor sindromlar

servikalgiya

Servikokranialgiya

Mushak-tonik, vegetativ-qon tomir yoki neyrodistrofik namoyon bo‘lgan servikobraxialgiya

-Radikulyar sindromlar

Ildizlarning diskogen (vertebrogen) shikastlanishi

-Radikulyar-qon tomir sindromlari (radikuloishemiya)

Ko‘krak darajasi:

► Reflektor sindromlar

Diskogen (mushak-tonik, vegetativ-visseral yoki neyrodistrofik ko‘rinishdagi torakalgiya)

► Radikulyar sindromlar

Ildizlarning diskogen (vertebrogen) shikastlanishi

Lumbosakral daraja:

► Reflektor sindromlar

Lumbago (lumbago)

Lumbalgiya

Mushak-tonik, vegetativ-qon tomir yoki neyrodistrofik ko‘rinishdagi lumboischialgia

► Radikulyar sindromlar

Diskogen (vertebrogenik) ildiz shikastlanishi (shu jumladan kauda equina sindromi)

Radikulyar-qon tomir sindromlari

Xavf omillari

Dorsalgiya – umurtqa pog'onasi bo'ylab kuzatiluvchi og'riqlar kelib chiqishida bir necha faktorlar o'z ta'sirini ko'rsatadi. Ko'proq og'riq xavfi 25 yoshdan 49 yoshgacha bo'lgan, kasbiy faoliyati avtomobil haydash bilan bog'liq bo'lgan odamlar, og'ir jismoniy mehnat qiluvchilar (duradgorlar, quruvchilar), shuningdek, ofis ishchilar hisoblanadi[5]. Dorsalgiya uchun xavf omillari orasida:

- og'ir yuk ko'tarish
- og'ir
- kamharakatlik
- semizlik
- ish joyidagi tebranishning ta'siri
- uzoq muddatli statik yuklama
- sovuq qotish

ham asosiy xavf omillarga kiradi.

Bo'yin og'rig'i:

- bosh yoki gadvani oldinga egilgan holatda uzoq vaqt bo'lishi;
- ish paytida qo'llarning noqulay holati;
- uzoq vaqt ya'ni ish vaqtining 95% dan ko'prog'i o'tirish bilan o'tkazish;
- shuningdek, qo'llarning tebranishlari hisoblanadi.

Bel og'rig'i ko'proq:

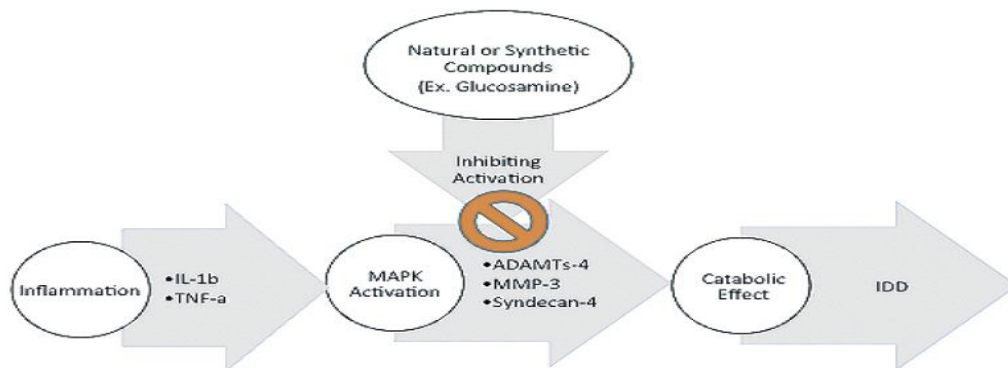
- mexanizatorlar
- xizmat ko'rsatuvchi ishchilar
- fermerlar va boshqalarda uchraydi. Mehnat sharoitlaridan norozilik ham bo'yin va bel og'rig'i uchun xavf omilidir. Ba'zi sport turlari (masalan, eshkak eshish va chang'i sporti) ham bel og'rig'ini oshiradi [6].

Dorsalgiyaning zamonaviy etiologiyasi va patogenezi haqida qarashlar, beldagi og'riqlar klassifikatsiyasi.

Intervertebral disk degeneratsiyasi (IDD) mushak-skelet tizimining keng tarqalgan degenerativ kasalligi bo'lib, surunkali bel og'rig'ining (LBP) asosiy sababi bo'lib, bemorlarning hayot sifatiga jiddiy ta'sir qiladi va oilalar va jamiyatga katta iqtisodiy yuk yuklaydi. [7,8,9] O'smirlarning taxminan 20 foizida yengil IDD borligi taxmin qilinmoqda va umumiy aholining 80 foizi hayot davomida bel og'rig'i alomatlarini boshdan kechiradi. [10] Biroq, IDD ning o'ziga xos patogenezi hali to'liq o'rganilmagan. Umurtqa pog'onasini bog'lovchi boylamlar tanani bog'laganligi sababli, IVD umurtqa pog'onasining og'irlik ko'tarish tizimining eng muhim qismidir va inson tanasida eng erta degenerativ o'zgarishlarga duchor bo'lgan to'qimadir. [11]. Hozirgi dalillar shuni ko'rsatadiki, yallig'lanish, oksidlovchi stress, mexanik stress va boshqalarni

o'z ichiga olgan bir qator omillar IVD hujayradan tashqari matritsaning (ECM) degradatsiyasiga olib keladi, bu esa IVD disfunktsiyasiga va struktura buzilishiga olib keladi [12,13,14]. IDD bitta umurtqa pog'onasi kasalligi emas, balki IDD rivojlanishiga hissa qo'shadigan ko'plab xavf omillari bilan bog'liq keng tarqalgan murakkab kasallikdir. Turli ichki va tashqi omillar, jumladan genetik moyillik, mexanik stress, og'ir ish yuki, chekish, semizlik va qarish, IVD strukturaviy buzilishini, intervertebral disk protruziyasi, intervertebral disk churrasi, kalsifikatsiyasi, umurtqa pog'onasi bo'shligi stenoz va boshqalar kabi IDD rivojlanishiga olib kelishi mumkin. [15 , 16 , 17 , 18 , 19].

IDD ning rivojlanishi davomida NP(nucleus pulposus) hujayralari o'zlarining yaxlitligini va omon qolish qobiliyatini yo'qotadi. Bu II turdagi kollagen va proteoglikanning bosqichma-bosqich yo'qolishiga olib keladi, natijada IVD balandligi pasayadi, (annulus fibrosus)AF va NP o'rtasidagi chegara yo'qoladi va mexanik yuklarga bardosh berish qobiliyati pasayadi. [21] Matritsali metalloproteinazalar (MMPs) va trombospondin motivli disintegrin va metalloproteinaza (ADAMTS) NPdagi asosiy katabolik fermentlar bo'lib, MMP-3, MMP-9, MMP-13, ADAMTS-4 va ADAMTS-5 ni o'z ichiga oladi. Metabolik fermentlarning miqdori degeneratsiyalangan NP to'qimalarida ortadi; NP hujayralarida katabolizm NP hujayra anabolizmi himoya funktsiyasidan ortib ketadi, bu esa oxir-oqibat IDD rivojlanishiga olib keladi.[22,23]

[MAPK yo'lini faollashtirish.

Yallig'lanish va MAPK yo'lining intervertebral disk degeneratsiyasiga (IDD) hissa qo'shishdagi rollaridan birini va MAPK yo'lining]

Bu to'qimalarning tuzilishi va funktsiyasidagi o'zgarishlar, jumladan hujayradan tashqari matritsaning (ECM) progressiv yo'q qilinishi, qarish, disk hujayralarining o'limi va to'qimalarning biomexanik funktsiyasining buzilishi bilan chambarchas bog'liq. IDD rivojlanishi bilan IL-1a, IL-1b, IL-6, IL-8, IL-17 va TNF-a kabi proinflamator omillar darajasi sezilarli darajada oshadi. Ushbu omillar sinus vertebral nerv sonlarida yallig'lanish stimulyatorlarini ishlab chiqaradi, bu esa bemorlarda surunkali LBP (low back pain)ning asosiy sababi bo'lgan

nerv ildizi og'rig'iga olib keladi. IDD va orqadagi og'riqlarning kelib chiqishida asosiy yallig'lanish vositachisi interleykin-1b (IL-1b) va o'sma nekrozi omil-a (TNF-a) sitokinlar hisoblanadi. IL-1b va TNF-a eng muhim yallig'lanish oldi sitokinlardir, chunki ular kuchli yallig'lanish faollikka ega va turli yallig'lanish oldi vositachilarning sekretsiasini rag'batlantirishi mumkin. Ular shuningdek, degenerativ IVDlarda yuqori darajada tartibga solinadi va ular turli xil patologik IDD jarayonlari, jumladan yallig'lanish reaksiyasi, matritsaning yo'q qilinishi, hujayra qarishi, autofagiya, apoptoz, piroptoz va proliferatsiya bilan chambarchas bog'liq. TNF-a va IL-6 asosiy proinflamator omillar bo'lib, ular IDD rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. TNF-a yallig'lanishni qo'zg'atishi, nerv shishishi va neyropatik og'riqlarga olib kelishi va LBP bo'lgan shaxslarda sitotoksik ta'siri tufayli hujayra apoptozini kuchaytirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Поворознюк В.В. // Боль. Суставы. Позвоночник. – 2011. – №1. – С.13–22.
2. Best Practice & Research Clinical Rheumatology Volume 24, Issue 6, December 2010, Pages 769-781 <https://doi.org/10.1016/j.berh.2010.10.002> Pubmed
3. https://gateway.euro.who.int/ru/indicators/hbhc_128-backache
4. XKT-10 <https://ssv.uz/uz/documentation/halaro-kasalliklar-tasnifi-10-chi-ajta-krish-hkt-10>
5. Подчуфарова, Е .В. Боль в спине / Е.В. Подчуфарова, Н.Н. Яхно. – М., 2009. – 356 с
6. <https://neuronews.com.ua/ru/archive/2013/3%2848%29/article-796/bol-v-spine-epidemiologiya-factory-riska-klassifikaciya-diagnostika-i-lechenie#gsc.tab=0>
7. Cheng X, Zhang L, Zhang K, et al. Circular RNA VMA21 protects against intervertebral disc degeneration through targeting miR-200c and X linked inhibitor-of-apoptosis protein. *Ann Rheum Dis.* 2018;77(5):770-779. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
8. Xie L, Huang W, Fang Z, et al. CircERC2 ameliorated intervertebral disc degeneration by regulating mitophagy and apoptosis through miR-182-5p/SIRT1 axis. *Cell Death Dis.* 2019;10(10):751. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
9. Cannata F, Vadalà G, Ambrosio L, et al. Intervertebral disc degeneration: A focus on obesity and type 2 diabetes. *Diabetes Metab Res Rev.* 2020;36(1):e3224. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
10. Zhang GZ, Deng YJ, Xie QQ, et al. Sirtuins and intervertebral disc degeneration: Roles in inflammation, oxidative stress, and mitochondrial function. *Clin Chim Acta.* 2020;508:33-42. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
11. Yang S, Zhang F, Ma J, Ding W. Intervertebral disc ageing and degeneration: The antiapoptotic effect of oestrogen. *Ageing Res Rev.* 2020;57:100978. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

12. Cazzanelli P, Wuertz-Kozak K. MicroRNAs in intervertebral disc degeneration, apoptosis, inflammation, and mechanobiology. *Int J Mol Sci.* 2020;21(10):3601. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
13. Zhang Y, Yang B, Wang J, et al. Cell senescence: a nonnegligible cell state under survival stress in pathology of intervertebral disc degeneration. *Oxid Med Cell Longev.* 2020;2020:9503562. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
14. Wang Y, Che M, Xin J, et al. The role of IL-1 β and TNF- α in intervertebral disc degeneration. *Biomed Pharmacother.* 2020;131:110660. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
15. Wang XB, Wang H, Long HQ, Li DY, Zheng X. LINC00641 regulates autophagy and intervertebral disc degeneration by acting as a competitive endogenous RNA of miR-153-3p under nutrition deprivation stress. *J Cell Physiol.* 2019;234(5):7115-7127. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
16. Feng Y, Egan B, Wang J. Genetic factors in intervertebral disc degeneration. *Genes Dis.* 2016;3(3):178-185. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
17. Henry N, Clouet J, Le Bideau J, Le Visage C, Guicheux J. Innovative strategies for intervertebral disc regenerative medicine: From cell therapies to multiscale delivery systems. *Biotechnol Adv.* 2018;36(1):281-294. [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
18. Jiang C, Sun ZM, Zhu DC, et al. Inhibition of Rac1 activity by NSC23766 prevents cartilage endplate degeneration via Wnt/ β -catenin pathway. *J Cell Mol Med.* 2020;24(6):3582-3592. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]
19. Eisenstein SM, Balain B, Roberts S. Current treatment options for intervertebral disc pathologies. *Cartilage.* 2020;11(2):143-151. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

КЛИНИКО-ЛАБОРАТОРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ С АЛЛЕРГИЧЕСКИМ ЭНТЕРОКОЛИТОМ У ДЕТЕЙ

Умарназарова З. Е., Талипова А.А.

Ташкентский педиатрический медицинский институт, г. Ташкент

АННОТАЦИЯ

В течение последних лет в Узбекистане, как и во всем мире, отмечен отчетливый рост проявлений пищевой аллергии у младенцев. Для решения поставленных задач нами были 60 детей в возрасте до 3 лет, с аллергическим энтероколитом (АЭ), поступивших в отделение гастроэнтерологии. Ведущим механизмом отставание в физическом развитии — это развития диарейного синдрома у детей с аллергическим энтероколитом с дисбактериозом является эксудативная (33,3%) и смешанная диареи (40,0%), осмотическая диарея установлена у 26,6% детей. Клинические признаки таких как рвота больше 5 раз (73,3%), диарея более 5 раз (100%), боль в животе (73,3%), снижения аппетита (53,3%) также преобладали у детей с аллергическим энтероколитом с дисбактериозом кишечника, что также связано с нарушением кишечной микрофлорой.

Ключевые слова: дети, аллергический энтероколит, кишечник, лаборатория.

Неуклонный рост аллергических заболеваний остается в центре внимания ученых в настоящее время. Вариабельность клинической картины, сложность интерпретации результатов лабораторных тестов, трудности дифференциальной диагностики между иммуноглобулин (Ig)E- и не IgE-опосредованными вариантами аллергии определяют необходимость разработки унифицированных рекомендаций по ведению пациентов, основанных на принципах доказательной медицины [1,5,6]. В течение последних лет в Узбекистане, как и во всем мире, отмечен отчетливый рост проявлений пищевой аллергии у младенцев. Аллергия к белкам коровьего молока (АБКМ) — это патологическая реакция, вызванная приемом продуктов, содержащих белки коровьего молока (БКМ), в основе которой лежат иммунные механизмы (специфические IgE-опосредованные реакции, клеточный иммунный ответ (не-IgE-опосредованные) или их сочетание - реакции смешанного типа). Термин «непереносимость коровьего молока» не отражает патогенетических механизмов АБКМ и включает в себя также непереносимость лактозы, поэтому его применение в отношении иммунологически обусловленных реакций на продукты, содержащие БКМ, нецелесообразно [2,3,4].

Хорошо известно, что белок коровьего молока (БКМ) — является самой частой причиной пищевой аллергии у детей первого года жизни [2,3,10]. Белок коровьего молока - ведущий по клинической значимости аллерген раннего детского возраста. Согласно Европейским данным (ESPGHAN, 2012 г.), пик заболеваемости аллергией к БКМ приходится на первый год жизни, составляя 2-3% среди грудных детей. У детей первого года жизни частота аллергии на молочный белок по данным опроса (self-reported point prevalence) составляет 4,2%, у детей 2-5 лет - 3,75% (ЕААСИ, 2014 г), при этом частота выявления специфических антител класса иммуноглобулина Е (sIgE) к этому белку составляет в этих возрастных группах 1,6% и 6,8%, соответственно [4,6,7,8,9].

По данной госпитальной статистики удельный вес пищевой аллергии в общей структуре заболеваний в отделении гастроэнтерологии РСНПМЦ Педиатрии стабилен и составляет примерно 15% (за последние 5 лет ежегодно стационарное лечение получают около 200 детей с диагнозом пищевая аллергия).

На основании вышеизложенного, целью исследования явилось выявить клинико-лабораторные особенности с аллергическим энтероколитом у детей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Для решения поставленных задач нами были 60 детей в возрасте до 3 лет, с аллергическим энтероколитом (АЭ), поступивших в отделении гастроэнтерологии Республиканский специализированный научно-практический медицинский центр педиатрии (РСНПМЦП). Из них 30 детей с АЭ с нарушением микробиоценоза кишечника и контрольную группу составили 30 детей с аллергическим энтероколитом без нарушения микробиоценоза кишечника.

Для решения поставленных задач выполнялись следующие общепринятые и специальные клинические, антрометрические, лабораторные и инструментальные методы исследования.

Общеклиническое обследование пациентов включало в себя сбор анамнеза, объективный осмотр, инструментально-лабораторные методы исследования. При сборе анамнеза уделялось внимание состоянию здоровья родителей и ближайших родственников: наличие аллергического фона, хронических и наследственных заболеваний, вредные привычки. Нами производилась оценка характера течения беременности у матерей наблюдавшихся детей (токсикозы 1 и 2 половины беременности; угроза прерывания беременности, заболевания матери и прием антибиотиков во время беременности) и родов (быстрые, стремительные, преждевременные, кесарево сечение и т.д.).

Существовал ряд вопросов, которые были разработаны непосредственно для каждой нозологии. При сборе аллергоанамнеза учитывалось наличие аллергического фона у пациентов (лекарственная, пищевая аллергия у родителей и ближайших родственников), переносимость родственниками определенных продуктов питания (коровье молоко и молочные продукты, яйца, цитрусовые, хлеб). Кроме того, особое внимание уделялось особенностям питания матери во время беременности и лактации, типу вскармливания ребенка (вид смеси при искусственном или смешанном вскармливании), срокам и последовательности введения прикорма, наличию негативной реакции на новые продукты.

Объективное обследование проводилось по стандартной схеме. При этом обращалось внимание на общее состояние, наличие специфических жалоб, учитывалось время появления симптомов заболевания, состояние внутренних органов и систем, изменения характера стула.

Общеклинические лабораторные анализы: Общий анализ крови (гемоглобин, лейкоциты, эритроциты, лейкоформула), копрология (рН кала, определение неперевариваемых элементов: креаторея, стеаторея, амилорея), определение процентного количества редуцированных углеводов в кале по методу Бенедикта.

Биохимический анализ крови определены общего белка в сыворотке крови. Определены Ig E общего и специфических к пищевым антигенам методом ИФА, определены лимфокин-продуцирующей способности Т-лимфоцитов к аллергенам.

Для изучения состояния пищеварения и всасывания дисахаридов использованы нагрузочные тесты с лактозой – лактозотолерантный тест (ЛТТ), глюкозой – глюкозотолерантный тест (ГТТ).

Для оценки микробиоциноза толстой кишки определены по содержанию в 1 г кала кишечных палочек, бифидо- и лактобактерий, энтеро-и стрептококков, наличию золотистого стафилококка, дрожеподобных грибов, протей, клебсиелл, синегнойной палочки и прочих условно-патогенных микроорганизмов. В определении степени тяжести дисбиоза использованы классификация И.Б. Куваевой, К.С. Ладодо. Микробиологические исследования кала проводилось по методу Р.В. Эпштейн-Литвак.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ИХ ОБСУЖДЕНИЕ

Для определения особенностей течения заболевания дети с АЭ распределены по возрасту и по полу (Таблица 1). По результатом исследования средний возраст в группе детей с АЭ с дисбактериозом в возрасте от 1 месяца до 3 лет составил $16,5 \pm 1,6$ месяцев соответственно, также средний возраст в группе детей с АЭ без дисбактериоза в возрасте

от 1 месяца до 3 лет составил $18,2 \pm 2,6$ месяцев. В группе детей с АЭ с дисбактериозом и без дисбактериоза преобладали девочки.

Таблица 1

Распределение детей с аллергическим энтероколитом по медико-биологическому признаку

Признаки	Дети с АЭ с дисбактериозом (n=30)	Дети с АЭ без дисбактериоза (n=30)
	1 мес. до 3 лет	1 мес. до 3 лет
Средний возраст	16,5±1,6	18,2±2,6
Мальчики	13 (43,3%)	12 (40%)
Девочки	17 (56,6%)	18 (60%)

В ходе исследования было выявлено, что синдром мальабсорбции, проявляющийся стеатореей, снижением аппетита, гипотрофией также является следствием аллергии, чаще всего к белкам коровьего молока. До установления основного диагноза дети неоднократно были госпитализированы в инфекционные больницы с диагнозом острая кишечная инфекция или получали различные антибактериальные препараты в амбулаторных условиях. У детей с АЭ симптомы поражения желудочно-кишечного тракта были представлены чаще острыми реакциями на аллерген. Наиболее характерными клиническими проявлениями для группы детей с АЭ с дисбактериозом явилось срыгивания после кормления более пяти раз у 22 (73,3 %) Также необходимо отметить, что для детей с АЭ с дисбактериозом было характерно срыгивание обильным количеством пищи более чем 10 мл. Диарея также характерно в данной группе нами прослежены у 73,3%.

Таблица 2

Клинические признаки детей с аллергическим энтероколитом

Признаки	Дети с АЭ с дисбактериозом (n=30)		Дети с АЭ без дисбактериоза (n=30)	
	Абс	%	Абс.	%
Тошнота	16	53,3	8	26,6
Рвота более 4-5 раз	22	73,3	13	43,3
Диарея более 5 раз	30	100	22	73,3
Осмотическая	8	26,6	4	13,3

Экссудативная	10	33,3	8	26,6
Смешанная	12	40,0	10	33,3
Вздутие живота	26	86,6	12	40,0
Умеренное	10	33,3	4	13,3
Выраженное	16	53,3	8	26,6
Боль в животе	22	73,3	12	40,0
Снижение аппетита	16	53,3	8	26,6
Бледность, вялость	16	53,3	6	20,0
Слизь в большом количестве	27	90,0	20	66,6
Гемоколит	16	53,3	15	50,0
Атопический дерматит	8	26,6	6	20,0
Аллергический ринит	8	26,6	4	13,3

Наличие тошноты в группе детей с АЭ с дисбактериозом наблюдалась у 16(53,3 %), 2,0 раза чаще по сравнению с детьми без дисбактериоза. Рвота является одним из основных клинических проявлений гастроинтестинальных форм пищевой аллергии. В первой группе детей у 22 (73,3 %) случаях заболевание сопровождалось рвотой кратностью более чем 5 раз. Характерным и наиболее значимым признаком недостаточности полостного пищеварения у наблюдаемых нами детей являлось вздутие живота. Метеоризм у детей с АЭ с дисбактериозом встречался почти в 2 раза чаще по сравнению со следующей группой. Среди симптомов поражения желудочно-кишечного тракта на первый план выступали боли в животе, также преобладали у детей с АЭ с дисбактериозом у 22 (73,3%) детей. Снижение аппетита 2 раза чаще наблюдалось у детей с АЭ с дисбактериозом. Диарея возникала в среднем через 6 часов после употребления предполагаемого аллергена и сопровождалась беспокойством, сменяющимся слабостью. Частота стула колебалась от 6 до 12 раз в сутки, в среднем $5,4 \pm 1,1$ раз. Жидкий стул с отхождением стекловидной слизи наблюдался во всех группах детей. Одним из основных клинических симптомов аллергического энтероколита, является гемоколит, который наблюдался почти у каждого второго пациента. Основному заболеванию сопутствовал атопический дерматит и аллергический ринит преобладали у детей с АЭ с дисбактериозом у 8 (26,6 %) детей.

Как видно из данных таблицы 3., среди осложнений чаще встречалась анемия, у детей с АЭ с дисбактериозом анемия встречалась в 2,0 раза чаще соответственно. Среди миокардиальной осложнения явилось дисметоболическая миокардиодистрофия, которое наблюдалось у 7(23,3%) детей с АЭ с дисбактериозом, у детей с АЭ без дисбактериоза на 2,1 раза реже отмечались метоболические изменения в сердце.

Таблица 3

Частота осложнения у детей с аллергическим энтероколитом

	Дети с АЭ с дисбактериозом (n=30)		Дети с АЭ без дисбактериоза (n=30)	
	Абс.	%	Абс.	%
Анемия:				
легкой	21	70,0	15	50,0
средне-тяжелой ст.	9	30,0	4	13,3
Белково-энергетическое недостаточность	21	70,0	12	40,0
Дисметоболические миокардиодистрофии	7	23,3	3	10,0

Анализ проведенных исследований показал, что средний уровень гемоглобина у детей с АЭ с дисбактериозом ($97,1 \pm 3,4$ г/л, $p < 0,05$) соответствовал анемии легкой степени и достоверно был ниже по сравнению с показателями детей с АЭ без дисбактериоза ($110,4 \pm 2,4$ г/л, $p < 0,05$).

Таблица 4

Лабораторные показатели у детей с аллергическим энтероколитом

Жалобы	Дети с АЭ с дисбактериозом (n=30)	Дети с АЭ без дисбактериоза (n=30)	P
Общего белок	$61,1 \pm 1,4$	$63,1 \pm 1,2$	$> 0,05$
Гемоглобин	$97,1 \pm 3,4$	$110,4 \pm 2,4$	$< 0,05$

Примечание: P – достоверность различий показателей между показателями детей с АЭ синдромом мальабсорбции с дисбактериозом и без дисбактериоза.

Небольшой прирост гликемии после нагрузки глюкозой, являющийся показателем степени всасывания в тонкой кишке, установлен у всех больных с АЭ (Таблица 5).

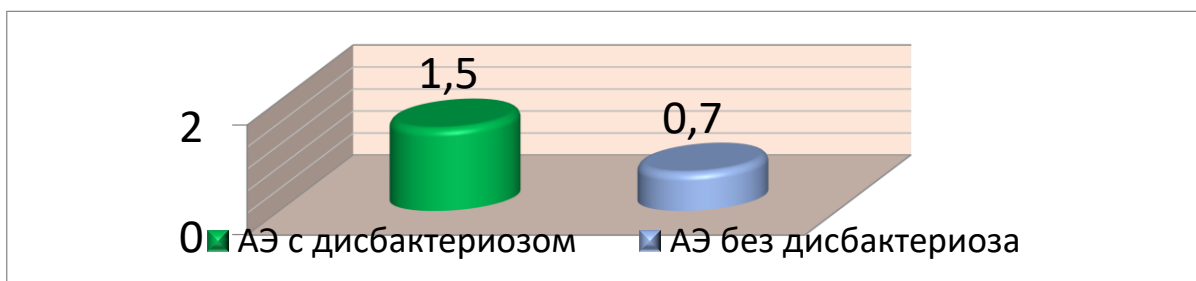
Таблица 5

Показатели прироста гликемии у детей с аллергическим энтероколитом

Заболевания	Показатели глюкозотолерантного теста (прирост гликемии)(ммол/л)	P< к норме норма 1,7±0,1
Дети с АЭ с дисбактериозом n=30	0,48±0,14	<0,001
Дети с АЭ без дисбактериоза n= 30	0,52±0,16	<0,001

Примечание: * - достоверность данных между контрольной группой (P<0,001)

Диаграмма №1

Показатели прироста гликемии у детей с аллергическим энтероколитом. Показатели глюкозотолерантного теста (прирост гликемии) (ммоль/л).

По сравнению с группой АЭ без дисбактериоза прирост гликемии при проведении глюкозотолерантного теста у детей с АЭ с дисбактериозом был соответственно 2 раза выше соответственно (Диаграмма №1.).

Таким образом, анализ состояния всасывания в тонкой кишке гликемических кривых с нагрузкой глюкозой показал, что степень снижения всасывательной функции кишечника зависит от тяжести и длительности энтеральной недостаточности.

В общем анализе кала выраженная стеаторея 1 и 2 типа в группе детей с АЭ с дисбактериозом зарегистрирована 1,5 достоверно чаще, чем у детей с АЭ без дисбактериоза соответственно. Амилорея в наших наблюдениях у детей с почти встречались одинаковой частотой между ними достоверной разницы не было. Креаторея достоверно чаще наблюдалась у детей с АЭ с дисбактериозом по сравнению с детьми АЭ без дисбактериоза, также обнаружены лейкоциты и эозинофилы в большом количестве.

Таблица 5

Сравнительный анализ копрограммы у детей с аллергическим энтероколитом

Показатели	Дети с АЭ с дисбактериозом (n=30)		Дети с АЭ без дисбактериоза (n=30)	
	Абс.	%	Абс.	%
Выраженная стеаторея 1 и 2 типа	13	43,3	6	13,6
Умеренная стеаторея 1 и 2 типа	17	56,6	24	80,0
Амилорея	22	73,3	13	43,3
Креаторея	18	60,0	13	43,3
Гемаколит	13	43,3	4	13,3
Йодофильная флора	13	43,3	8	26,6
Примесь слизи в большом количестве	30	100	30	100
Кал на скрытое кровотечение	18	60,0	13	43,3
Лейкоциты > 10 в поле зрения	17	56,6	8	26,6

В 13(43,3%) случаях у больных АЭ в копрологии были выявлены кристаллы билирубина. Данные показатели являются свидетельством вовлечения в аллергический процесс не только кишечника, но и других органов пищеварения. Йодофильная флора была зарегистрирована у каждого третьего пациента. Кал на скрытое кровотечение был положительным у 18(60,0%) пациентов у детей с АЭ с дисбактериозом и 13(43,3%) у детей с АЭ без дисбактериозом этот показатель наблюдался достоверно реже. Примесь слизи в кале в большом количестве было характерно для детей в обеих группах наблюдалась у 100%.

Таким образом, для постановки правильного диагноза и лечения детей с АЭ необходимо тщательный сбор анамнеза, в том числе анамнез здоровья, аллергоанамнез, акушерский анамнез матери, провести клинический осмотр, общеклинические лабораторные анализы, биохимические анализы крови, также копрологию.

Литература

1. Л.С. Намазова-Баранова Аллергия у детей: от теории к практике. М.: Союз педиатров России. 2010–2011. 668 с.

2. В. Т. Азимова, Эндогенные антимикробные пептиды человека / В. Т. Азимова, Н. И. Потатуркина-Нестерова, А. С. Нестеров // Совр. проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1. – С. 1337
3. В.П. Алферов, Ф.П. Романюк, Л.Н. Пройда Пищевая непереносимость у детей— СПб., 2017.— 68с
4. И.И. Балаболкин Пищевая аллергия у детей и подростков / И.И. Балаболкин, Соснина О.Б. // Рос.аллергологический журнал. - 2016. - № 3. - С. 44-52
5. Борисова И.В., Смирнова С.В. Пищевая аллергия у детей. Красноярск 2011г. Макарова С. Г. автореф. на соискание док.мед. наук 2019 Обоснование и оценка эффективности диетотерапии при пищевой аллергии у детей в различные возрастные периоды
6. В.А.Таболин, С.В.Бельмер, Л.М.Карпина, Е.В.Неудахин, Н.Е.Щиголева, Е.Е.Левина, Т.В.Гасилина, И.А.Матина, А.А.Коваленко, А.П.Пономарева. Синдром мальабсорбции: эволюция подходов и взглядов. <http://www.gastroportal.ru/php/content.php?id=1546>
7. В.В. Новицкий, О.И. Уразова: Патофизиология. Москва. ГЭОТАР-Медиа, 2018 г. 852
8. Т.В. Гасилина, Л.М. Карпина, С.В. Бельмер Нарушения внутрикишечного метаболизма при синдроме мальабсорбции у детей: общие закономерности и пути коррекции. <http://www.gastroportal.ru/php/content.php?id=1352>
9. Macdonald TT, Monteleone G. Immunity, inflammation, and allergy in the gut. [Science](#) 2015;307:1920–5
10. Mark T. DeMeo, Ece A. Mutlu, Ali Keshavarzian, and Mary C. Tobin. Intestinal Permeation and Gastrointestinal Disease/ J Clin Gastroenterol, Vol 34, No. 4, 2
11. Mention, J.J. Interleukin 15: a key to disrupted intraepithelial lymphocyte homeostasis and lymphomagenesis in celiac disease /J.J. Mention, M. Ben Ahmed, B. Bègue // Gastroenterology. – 2019. – Vol. 125. – P. 730–745
12. Mitsuyasu, H. Ile 50 Val variant of IL4R alpha upregulates IgE synthesis and associated with atopic asthma / H. Mitsuyasu, K. Izuhara, X-Q. Mao et al. // Nature Genet. – 2018. –Vol. 19.– P. 119–120

ЎСПИРИНЛАР ДУНЁҚАРАШИГА САЛБИЙ ТАЪСИР ЭТАДИГАН АХБОРОТЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ–ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ ВА ОҚИБАТЛАРИ

Ж.Облокулов

Тошкент Кимё халқаро университети.

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақола ўспиринлар дунёқарашига салбий таъсир этадиган ахборотларнинг ижтимоий–психологик механизмлари, оқибатлари, йўналганлиги ва моҳияти масалалари хусусида мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: ахборот, глобаллашув, интернет, ўспирин, тўлқин, ҳимоя механизми, ҳаётий стратегия, ижтимоийлашув, ўзини-ўзи англаш.

Инсониятнинг кўп минг йиллик тажрибаси шундан далолат берадики, дунёдаги зўравон ва тажовузкор кучлар, кўпинча турли ниқоблар, жозибали шиор ва ғоялар пардаси остида ўз манфаатлари йўлида бошқа давлатларга ғоявий, сиёсий, иқтисодий ва маънавий босим ўтказишга интилаётганликлари сир эмас. Бундай кучларнинг ихтиёрида жуда катта моддий, молиявий ресурслар ва имкониятлар мавжуд бўлиб, уларнинг пухта ўйланган, узоқ ва давомли ёвуз мақсадларига “астойдил” хизмат қилиб келмоқда. Айниқса, ғоявий психологик уруш кўринишидаги таъсирлар орқали, ёшлар онгига ва маънавиятига йўналган таҳдидларнинг интернет ва бошқа ахборот воситалари ёрдамида ёшлар ҳаётига кириб, уларнинг тарбиясига салбий таъсир этаётганлиги, уларнинг мақсад - интилишларида, йўналганлигида, дунёқарашида, тафаккури ва шуурида салбий ўзгаришлар кузатилаётганлиги ота – оналар, ўқитувчилар ва кенг жамоатчиликни жиддий ташвишлантирмоқда.

Мустақил Ўзбекистоннинг ҳозирги тараққиёт босқичида ёшларни маънавий етуқ ва ҳар томонлама баркамол қилиб тарбиялашда ёвуз ниятли ахборот тажовузларидан ҳимоя қилиш ва улардан доимо огоҳ бўлиш ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидан бирига айланди. Малакатимиз ҳаётида юз бераётган ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маънавий соҳалардаги туб ўзгаришлар кўп жиҳатдан ёшларни ҳар томонлама баркамол шахс бўлиб шаклланиши учун зарур барча шарт-шароитларни яратишга йўналган давлат сиёсатидаги устувор вазифалар сифатида қаралмоқда. 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора тадбирлари тўғрисида”ги Қарорида “Олий

таълимнинг маънавий-ахлоқий мазмунини ошириш, талаба-ёшларга мустақиллик ҳолатига, юксак маънавият ва инсонийликнинг миллий анъаналарига содиқлик руҳини чуқур сингдириш, уларда ёт ҳолат ва мафқураларга нисбатан иммунитет ва танқидий тафаккурни мустаҳкамлаш бўйича кенг қўламли маърифий ва тарбиявий ишларни олиб бориш зарур» лиги алоҳида таъкидлаб ўтилгани фикримиз далилидир.

Ижтимоий – гуманитар фан соҳаларининг вакиллари билан бир қаторда психолог олимлар ҳам ер юзида мавжуд бўлган ана шундай ёвуз кучларнинг таъсирида шаклланиши мумкин бўлган муаммоларнинг олдини олиш, уларни бартараф этиш учун зарур бўлган миллий – маданий ва тарбиявий – психологик механизмларни яратишни устувор вазифалар сифатида қарайдилар. Бундай зарурият эса психология соҳасида илмий билиш усулларида самарали фойдаланган ҳолда ўспиринлар психодиагностикаси ва психокоррекцияси борасида муҳим тадқиқотлар олиб бориш лозимлигини кўрсатади.

Ахборот тушунчаси бугунги кунда глобал моҳият касб этиб, у инсон тафаккурига турли йўналишларда таъсир ўтказувчи, яхлит инсоният ҳаётини, унинг тақдирини, у ёки бу томонга буриб юборувчи, гоҳ салбий, гоҳ ижобий таъсир этувчи қудратли воситага айланди. Аслини олганда, мазкур атама инсон дунёқарашини ифодаладиган барча билимлар соҳасида қадимдан мавжуд. Ҳозирги вақтда компьютерлаштирилган дунё, яъни ахборотлаштирилган глобал тизимнинг вужудга келиши миллатлар, халқлар ва бутун инсоният тақдирини бир-бирига боғлаб қўйди. Ахборот олиш, уни қайта ишлаш, сақлаш ва тарқатиш технологиясининг тасаввур қилиб бўлмайдиган даражадаги тараққиёти бутун инсоният учун жиддий ташвишлар туғдирмоқда.

Ушбу огоҳлик ижтимоий – гуманитар фан соҳалари вакиллари билан бир қаторда психолог олимларни ҳам ер юзида мавжуд бўлган ана шундай ёвуз кучларнинг таъсиридан ёшларимизни онги-шуурида шаклланиши мумкин бўлган муаммоларнинг олдини олиш, уларни бартараф этиш учун зарур бўлган ижтимоий – маданий ва тарбиявий – психологик механизмларни яратишга йўналган устувор вазифаларни амалга оширишни белгилаб қўймоқда. Бу ўз-ўзидан ахборот глобаллашуви жараёнида ўспиринлар дунёқарашидagi салбий ўзгаришларни замонавий психодиагностик усуллар билан ўрганиб, психокоррекция ҳамда психопрофилактик воситалар ёрдамида олдини олиш ва тузатиш билан боғлиқ кенг миқийёсли тарбиявий тизимни яратишни тақозо этади.

Ўспиринлар дунёқарашидa салбий ўзгаришлар юзага келишининг муҳим омиллари ўрганилганда, улар онги ва дунёқарашини белгиладиган билимлари, уларда қарор топган интеллектуал тараққиёт даражалари ҳар доим ҳам тўғри илмий-методологик йўналишга мос келавермаслиги аниқланди.

Ўзбек миллий-маданий муҳитида шаклланаётган ўспирин ёшлар, уларнинг ота-оналари, ижтимоий фан соҳа ўқитувчиларида ўспиринларда ёт ғоялар таъсирига берилувчанликнинг асосий сабабларини аниқлаш мақсадида тадқиқот ишлари олиб борилди. Ўтказилган анкета сўров натижаларига кўра, унинг етарлича тарбияланмаганлиги, унда тарбиявий бўшлиқнинг мавжудлиги, унинг тақдири учун ота-оналарнинг эътиборсизлиги (тарбияда лоқайдлик, бепарволик, назоратнинг йўқлиги), ўспиринга иқтисодий етишмовчиликнинг таъсири, ўспирин ёт ғояларининг психологик таъсир кучига (манупуляцияга) алданиб, ҳаётда ўз ўрнини топишга уриниши унинг ёт ғоялар таъсирига берилувчанлигининг энг таъсирчан манбаи деб ҳисоблайдилар.

Ўспиринларда ёт ғояларга берилувчанликнинг юзага келишида унинг маънавиятининг бўшлиги натижасида ёт ғояларга ишониш, мазкур шахс иродасининг бўшлиги, тобеликнинг мавжудлиги (иродавий сифатлар яхши шаклланмаганлиги) ҳолатлари ҳам муҳим ўрин тутишини алоҳида қайд этадилар. Мазкур тадқиқот ўспирин ёшларнинг ёт ғоялар таъсирига берилувчанлигининг муҳим омилларини аниқлашга йўналган бўлиб, ушбу йўналишда олиб борилиши зарур бўлган тарбиявий-психологик дастурлар ва шарт-шароитларни яратиш истиқболларини белгилашга ёрдам беради.

Бироқ тадқиқотимиз давомида аниқланган ўспиринларнинг шахс сифатлари, хусусиятлари, тарбияланганлик даражалари, йўналганлиги ва дунёқараши ҳамда уларнинг шаклланишига таъсир этган миллий-маданий ва тарбиявий шарт-шароитлар билан боғлиқ кўрсаткичларни мамлакатимизнинг ҳозирги тараққиёт босқичи учун ёшларни ҳар томонлама баркамол тарбиялашда, хусусан, реслондентларнинг камол топиши, касб-кор эгаллаши, халқига, ватанига муносиб фарзанд сифатида шаклланиб, шиддат билан ўзгариб бораётган жамият тараққиётида ўрин топиб, уйғун фаолият кўрсатишлари учун тўла тўқис жавоб беради, деб баҳолаб бўлмайди.

Ана шу нуқтаи назардан ҳозирги давр ўқитувчилари (педагоглар) ёшларни ҳар томонлама баркамол қилиб тарбиялаш учун фалсафий-илмий дунёқарашга эга бўлиши, ахборот глобаллашуви жараёнида психологик хавфсизликни таъминлаш мақсадида замонавий таҳдидларнинг кўринишлари, манбалари, мақсади, хусусиятлари ва йўналганлиги моҳиятини чуқур англаши, шунингдек, миллий-маданий қадриятлар ва тарбиявий- психологик соҳадаги билимлари, малака ва маҳоратлари билан юксак қиёфада намоён бўлишларини тақозо этади.

Бунинг учун, биринчи галда ўспириннинг ўқиши (юқори синфлар) ва касб эгаллаши жараёнида педагог билан ҳамкорлигининг энг муҳим жиҳатлари-ўзаро эмоционал яқинликни таъминловчи психологик тасаввур ва кутилмаларнинг мос келиши,

муомала маданияти ва меъёрлари, шахслараро муносабатдаги мавқеини билиш, шахснинг киришимлилиги, шахслараро муносабатлар жараёнидаги шахсий позициялари (барқарор йўналганлиги), етакчи мотив, эътиқод ва дунёқараш, шахснинг барқарор сифат ва хусусиятлари таҳлил этилди.

Иккинчи галдаги вазифа, тадқиқотимиз таҳлилларига асосланиб, юқоридаги натижаларни умумлаштирган ҳолда ўқиш ва касб эгаллаш фаолиятида ўқитувчи билан ўспирин ҳамкорлигининг асосий босқичлари яъни кўриниш босқичлари ва уларнинг характерли жиҳатлари хусусида тўхталиб ўтишдан иборат. Тадқиқотимиз натижалари ҳамда шахслараро муносабатнинг белгиловчи коммуникатив оралиқ даражаларидан шу нарса маълум бўлдики, ҳамкорликдаги фаолият бир неча поғонали (босқичли) бўлиб, ёш даври хусусиятларига, шахснинг барқарор сифат ва хислатларига, камолоти ва хулқ-атвор шакллариغا, ҳиссий яқинлик даражаси ҳамда жамоада қарор топган психологик муҳитга узвий боғлиқ ҳолда ривожланиши кузатилди. Ана шундай қонуниятларни эътиборга олиб, биз улар билан ҳамкорликка асосланган ўқув-тарбиявий жараённи қуйидаги босқичларга ажратиш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, биз ўзимизнинг ахборот фазомизни турли хил ички ва ташқи маънавий – мафкуравий таҳдидлардан асрашимиз учун ёшларимиз онги ва маънавиятида миллий-мафкуравий иммунитетни шаклланишига шароит яратишимиз ва уларда миллий – маънавий кадриятларга садоқат руҳини тарбиялашимиз, билим доираси ва илмий дунёқарашини кенгайтиришимиз зарур бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М.:Мысль, 1991. С. 125-156.
2. Ф.Мўминов, Ш.Баротов ва бошқалар. Очик ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлик. Тошкент. 2019
3. Белл. Д. Грядущее постиндустриальное общество: опыт социального прогнозирования. М.,1999.С.2
4. Болотова А.К. Разветие самосознания личности: временной аспект. Вопросы психологии, №2, 2006, ст. 116-125.
5. Ениколопов С.Н. Мкртычян А.А. Психологические последствия терроризма. Вопросы психологии, №3, 2008, ст. 71-80.
6. Информационно-психологическая и психотранная война. Хрестоматия под.ред. Е. А. Тараса Минск “Харвест” 2003. -432с.

**“COVID-19 BILAN KASALLANGAN BEMORLARDA DISSIRKULYATOR
ENSEFALOPATIYANING KLINIK-NEVROLOGIK XUSUSIYATLARI”**

Ilmiy rahbar: G.K.Rahmatullayeva

TTA nevrologiya va tibbiy psixologiya kafedrası dotsenti, DSc.

Z.Sh.Nazarov

TTA nevrologiya va tibbiy psixologiya kafedrası III-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

COVID-19 o'tkazgan bemorlarning uchdan birining (30% -35%) asab tizimiga zarar yetkazish belgilari kuzatilgan. SARS-CoV-2 virusi birinchi navbatda organizmda qon aylanish tizimini va to'qimalarda mikrosirkulyatsiyani izdan chiqaradi. Ushbu maqolada bir vaqtda COVID-19 va dissirkulyator ensefalopatiya bilan kasallangan turli yoshdagi erkak va ayol bemorlarning KT va MRT tekshiruvi xulosalarining tahlili o'tkazilgan. Bir vaqtning o'zida, ushbu guruh bemorlarda SAGE testi yordamida kognitiv faoliyat baholandi.

Kalit so'zlar: Covid-19, dissirkulyator ensefalopatiya (DE), kognitiv faoliyat, SAGE testi.

АННОТАЦИЯ

У трети (30%-35%) пациентов с COVID-19 наблюдаются признаки поражения нервной системы. Вирус SARS-CoV-2 в первую очередь разрушает систему кровообращения в организме и микроциркуляцию в тканях, которая может привести к нарушению мозгового кровообращения. В статье приводятся данные анализа полученных в ходе КТ и МРТ исследований, пациентов разного возраста с дисциркуляторной энцефалопатией, одновременно инфицированных COVID-19. Одновременно, у данной категории больных были оценены когнитивные функции с использованием теста SAGE.

Ключевые слова: Covid-19, дисциркуляторная энцефалопатия (ДЭ), когнитивные нарушения, тест SAGE.

ABSTRACT

A third (30%-35%) of patients with COVID-19 show signs of damage to the nervous system. The SARS-CoV-2 virus primarily destroys the body's circulatory system and microcirculation in tissues. Dyscirculatory encephalopathy is a progressive disease of the cerebral vessels, which develops as a result of chronic circulatory failure in the body. The article discusses the analysis of CT and MRI data in male and female patients of different ages simultaneously.

infected with COVID-19 and suffering from dyscirculatory encephalopathy. To assess cognitive function, the SAGE test was used in the examined patients with dyscirculatory encephalopathy.

Key words: Covid-19, dyscirculatory encephalopathy (DE), cognitive activity, SAGE.

Dolzarbli: Dissirkulyator ensefalopatiya (DE) - bu bosh miyada qon aylanishining surunkali yetishmovchiligi bo'lib, unda bosh miya to'qimasida diffuz kichik o'choqli o'zgarishlarning rivojlanishi kuzatilib, nevrologik va neyropsixologik kompleks o'zgarishlar bilan namoyon bo'ladi. [1,2,4,5,6] DE rivojlanishida va kasallik belgilarining avj olishda Covid 19 katta ta'sir ko'rsatdi. Hozirgi kunda dunyoning deyarli barcha nuqtalariga tarqalishga ulgurgan va bir necha yuz milliondan ortiq odamlarda aniqlangan COVID-19 (CoronaVirusDisease-19) kasalligi insonlarga har tomonlama xavf solmoqda. COVID-19 kasalligini qo'zg'atuvchi virus SARS-CoV-2 (severe acute respiratory syndrome coronavirus 2) koronaviruslar oilasiga mansub bo'lib, shu asrda ushbu oila viruslari keltirib chiqargan uchinchi epidemiya hisoblanadi. [14]

Statsitik ma'lumotlarga ko'ra, 04.10.2023 holatiga: dunyo bo'yicha koronavirus yuqtirganlar soni- 696,119,774 nafar, shundan vafot etganlar soni-6,922,778 nafarni tashkil etdi. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha 04.10.2023 holatiga koronavirus yuqtirganlar soni- 253,662 nafar, shundan vafot etganlar soni-1,637 nafarni tashkil etmoqda.[3]

Covid 19 da kuzatilgan koagulopatiya va trombozlar serebrovaskulyar kasalliklarning rivojlanishiga va kasalliklarning avj olishiga olib keldi. COVID bilan bog'liq koagulopatiya va mikrovasulyar tromboz sharoitida asimptomatik lakunar infarktlar va mikroinfarktlar kelib chiqdi.

Covid bilan bog'liq insult shakllanishining uchta asosiy mexanizmi bor: Covid bilan bog'liq koagulopatiya, vaskulit va kardiomiopatiya [11,9,13]. Giperkoagulyatsiyaning rivojlanishi sitokin bo'roniga asoslangan bo'lib, bu endoteliyning faollashishi va shikastlanishiga, trombin, trombositlar va leykotsitlar, shuningdek koagulyatsion jarayonlarning faollashishi, antikoagulyatsion mexanizmlarning buzilishiga olib keladi, bu esa D-dimer konsentratsiyasining oshishi, fibrinogenning parchalanish mahsulotlari, protrombin vaqtining uzayishi, yengil trombositopeniya va ferritin konsentratsiyasining oshishi bilan namoyon bo'ladi [12].

Covid bilan bog'liq koagulopatiyaning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

1) SARS-CoV2 ning ACE2 retseptorlari bilan o'zaro ta'siri orqali hujayra ichiga kirib borishi, bu tug'ma immunitet tizimining faollashishiga olib keladi. Immunitet hujayralarining bevosita infeksiyasi ularning disregulyatsiyasi va sitokinlarning chiqarilishi bilan birga keladi;

2) faollashtirilgan monotsitlar va makrofaglar JAK-STAT signalizatsiya yo'lini rag'batlantiradi, bu esa sitokinlar ishlab chiqarishni ko'paytiradi;

3) SARS-CoV2 to'g'ridan-to'g'ri endotelial hujayralarga ta'sir qilib, endotelial shikastlanishga olib keladi va giperkoagulyatsiyani kuchaytiradi;

4) leykotsitlarning faollashishi va keyingi sitokin bo'roni to'qimalarning koagulyatsion omillarining ko'payishi, neytrofil hujayradan tashqari (NET), trombositlar faollashishi, antikoagulyatsion yo'llarning inaktivatsiyasi kabi mexanizmlar tufayli giperkoagulyar holatning rivojlanishiga olib keladi va komplement tizimining faollashtiradi;

5) endotelial disfunktsiya va giperkoagulyatsiya rivojlanishi bilan immun tizimining disregulyatsiyasi keng tarqalgan mikrotromboz, venoz tromboemboliya va arterial tromboz ko'rinishida amalga oshiriladi [10].

COVID-19 kasalligi natijasida yuzaga kelgan sitokinli bo'ron, giperergik yallig'lanish va SARS-CoV-2 to'g'ridan-to'g'ri ta'siri natijasida endotelial disfunktsiya yuzaga keladi, natijada giperkoagulyatsiya jarayoni yuzaga kelib tromboz va tromboemboliyalar hosil bo'lishi natijasida ishemik insult yuzaga kelishi mumkin. Va bu holat sodir bo'lishi ayniqsa surunkali endotelial disfunktsiyasi allaqachon mavjud bemorlarda (diabet, arterial gipertoniya, semizlik va gipergomosteiniya) yanada o'g'irroq ko'rinishda kechadi.[14]

Covid 19 bilan kasallanganlarda dissirkulyator ensefalopatiya bilan birga Kavernozi sinus trombozi kabi og'ir asoratlar ham kuzatiladi. Kavernozi sinus trombozi sabablarini o'rganishda, ko'pchilik bemorlarda qandli diabet COVID-19 boshlanishidan oldin (73%) kuzatilganligi va ayrim hollarda diabet bilan birga birinchi marta (10%) namoyon bo'lganligi aniqlandi. [7] Kavernozi sinusi trombozining dastlabki belgilari bo'lib kuchli bosh va yuz og'riqlari xisoblanadi. Ko'pincha bu belgilar bir tomonlama bo'lib ko'z orti va peshona sohasida joylashgan bo'ladi. Shuningdek, kasallik yuqori isitma bilan ajralib turadi. Keyinchalik, oftalmoplegiya, ekzoftalm va qovoqlar shishi qo'shiladi va bu belgilar ikki tarafdin kuzatilishi mumkin. Shuningdek, yuzda sezgi pasayishi yoki to'liq yoqolishi, ko'ruv nervi diski shishi rivojlanib ko'z ko'rmay qolishi mumkin. Kasallik zo'rayishi belgilariga kiradi: ongning buzilishi, dezoriyentatsiya, tutqanoqlar va o'choqli nevrologik belgilar.[8] Ammo, oldin juda kam uchragan, koronavirus infeksiyasi davrda esa avj olgan kavernozi sinus trombozi o'ta jiddiy asorat hisoblanadi. Lekin, bular orasida eng ko'p uchraydigan kasalliklar biri bu dissirkulyator ensefalopatiyadir. Shu sababli, dissirkulyator ensefalopatiyaning klinik-nevrologik xususiyatlari chuqur o'rganish maqsadida ilmiy izlanishlaimizni olib borishga qaror qildik va o'z oldimizga maqsad qo'ydik.

Tadqiqotning maqsadi: Covid-19 va dissirkulyator ensefalopatiya I va II bosqichlari bilan xastlangan bemorlarda klinik-nevrologik xususiyatlari o'rganish.

Tadqiqotning materillari va usullari: Toshkent shahridagi “Shox international hospital” xususiy klinikasida nevropatolog qabulida bo'lgan 34 yoshdan 86 yoshgacha bo'lgan DE bilan

kasallangan va Covid -19 virusi xastalanib davolangan 42 nafar bemorda kasallik klinik kechishi prospektiv usulda o'rganildi.

Tadqiqot natijalari: Olingan natijalarga ko'ra, Covid 19 o'tkazgan n=42 (10 erkak-24%, 32 ayol-76%) nafar bemordan 15 tasi (5 nafar erkak, 10 nafari ayol) jida DE I bosqich tashxisi, 11 nafarida (2 erkak, 9 ayol) DE II bosqich tashxisi, 12 tasida (2 erkak, 10 ayol) DE I-II bosqich tashxisi, 4 nafarida (1 nafar erkak, 3 nafar ayol) DE I-III bosqich tashxisi qo'yilgan. Bemorlarning o'rtacha yoshi: 60 ± 2 yosh, bunda erkaklarning o'rtacha yoshi: 52 ± 1 yoshni, ayollarning o'rtacha yoshi esa 63 ± 3 yoshni tashkil etdi. Bemorlarning Covid yuqtirgan vaqtdagi o'rtacha yoshi- 58 ± 1 yosh bo'ldi.

Bunda, 30 yoshdan 50 yoshgacha bo'lganlar - 8 nafarni (bulardan 4 nafari erkak va 4 nafari ayol); 50 yoshdan 70 yoshgacha bo'lganlar- 24 nafarni (bulardan 5 nafari erkak va 19 nafari ayol); 70 yoshdan katta bo'lganlar- 10 nafarni (1 nafari erkak va 9 nafar ayol) tashkil qildi.

39 ta KT va MRT xulosalari o'rganilib quydagilar aniqlandi bosh miya yarim sharlari atrofiyasi (yengil, o'rta, yaqqol ifodalangan darajagi atrofiyalar va diffuz atrofiyalar)- 19 nafar (45,2%) bemorda; Serebral mikroangiopatiya belgilari-18 nafar (46,2%) bemorda; Ko'p sonli surunkali ishemik o'choqlar-2 nafar (4,76%) bemorda aniqlandi.

O'rganib chiqilgan 42 nafar bemorda quyidagi nevrologik simptomlar kuzatildi, yani bosh og'rig'i-24 (57%) bemorda, bosh aylanishi- 13 (31%) bemorda, asabiylik holati-5 (12%) bemorda, uyqu buzilishi-15 (36%) bemorda, xotira pasayishi -14 (33%) bemorda, tez charchash va umumiy xolsizlik-10 (24%) bemorda, quloqda shovqin-12 (29%) bemorda kuzatildi.

SAGE testi bo'icha 17-22 ballni to'plagan bemorlar (normal ko'rsatkich) soni - 7 (16,7%) o'rtacha ball - $17,3 \pm 0,2$. 15-16 ball (o'rtacha darajadagi kognitiv buzilish) chiqqan bemorlar soni - 36 (83,3%), o'rtacha ball - $15,2 \pm 0,06,14$ va undan kichik ball (og'ir darajadagi kognitiv buzilish) chiqqan bemorlar aniqlanmadi. Asosan, bemorlar biror xonaga kirganda nimaga kirganlarini eslay olmaslikka, doimiy unutulchanlikdan, fikrni jamlash qiyinligiga, tez-tez charchashga shikoyat qildilar.

Shunday qilib, olingan tahlil natijalariga ko'ra quyidagi **xulosaga** keldik:, DE va Covid-19 bilan kasallanishning gender farqidan ko'rinib turganidek ayol bemorlar erkak bemorlarga nisbatan 3 marta ko'p uchrashi kuzatildi va bemorlarning yosh ko'rsatkichlari bo'yicha 50 yoshdan 70 yoshgacha bo'lgan yoshlarda kasallanish holatlari ancha yuqoriligi aniqlandi. KT va MRT xulosalari bo'yicha esa, bosh miya yarim sharlari atrofiyasi (yengil, o'rta, yaqqol ifodalangan diffuz atrofiyalar), serebral mikroangiopatiya belgilarri ko'p uchradi. Shu bilan birga, SAGE testi natijalari bo'yicha, Covid-19 bilan kasallangan bemorlarda kognitiv busilishlar

jadallashib, mavjud dissirkulyator ensefalopatiya I darajadan II darajaga o'tishini tezlashtirganligi aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гусев, Е.И. Ишемия головного мозга / Е. И. Гусев, В. И. Скворцова //М.Медицина. – 2001. – С.328с.
2. Кичерова, О.А. Современные проблемы дисциркуляторной энцефалопатии / О.А. Кичерова, Л.И. Рейхерт, Л.В. Граф, Ю.И. Доян //Медицинская наука и образование Урала. – 2019. – Т.20. – № 3 (99). – С.173-176
3. [Коронавирус в Узбекистане - Статистика \[04.10.2023\] - Графики \(minfin.com.ua\)](#)
4. Шмидт, Е.В. Классификация сосудистых поражений головного и спинного мозга / Е.В. Шмидт // Журнал невропатологии и психиатрии им. С.С. Корсакова. – 1985. – № 85(9). – С.1281–8.
5. Штульман, Д.Р. Неврология. Справочник практического врача / Д.Р. Штульман, О.С. Левин. Москва: Медпресс-информ, 2008.
6. Яхно, Н.Н. Дисциркуляторная энцефалопатия / Н.Н. Яхно, И.В. Дамулин, В.В. Захаров. – Москва, 2000. – 32 с
7. Якубова М.М, С.К. Саид-Ахмедова, М.А. Икромова - Причинно-следственные факторы возникновения тромбоза кавернозного синуса при covid -19 неврологические чтения в перми- isbn 978-5-398-03055-6
8. Рахматуллаева Гулнора Кутбиддиновна, Якубова Мархамат Миракрамовна- Covid-19 ассоциированный тромбоз кавернозного синуса (клинический случай)- журнал неврологии и нейрохирургических исследований. issn 2181-0982 doi journal 10.26739/2181-0982
9. Hess DC, Eldahshan W, Rutkowski E.COVID-19-Related Stroke. Transl Stroke Res.2020 Jun;11(3):322-5. doi: 10.1007/s12975-020-00818-9. Epub 2020 May7.
10. Jayarangaiah A, Kariyanna PT, Chen X, et al. COVID-19-Associated Coagulopathy: An Exacerbated Immunothrombosis Response. Clin Appl Thromb Hemost. Jan-Dec 2020;26:1076029620943293. doi: 10.1177/1076029620943293
11. Spence JD, de Freitas GR, Pettigrew LC, et al. Mechanisms of Stroke in COVID-19. Cerebrovasc Dis.2020;49(4):451-8. doi: 10.1159/000509581. Epub 2020 Jul 20. ЛЕКЦИЯ 10 Неврология, нейропсихиатрия, психосоматика. 2021;13(3):4–11
12. Szegedi I, Orban-Kalmandi R, Csiba L,Bagoly Z. Stroke as a Potential Complication of COVID-19-Associated Coagulopathy: A Narrative and Systematic Review of the Literature. J Clin Med. 2020 Sep 28;9(10):3137. doi: 10.3390/jcm9103137

13. Tsivgoulis G, Palaiodimou L, Zand R, et al. COVID-19 and cerebrovascular diseases: a comprehensive overview. Ther Adv Neurol Disord. 2020 Dec 8;13:1756286420978004. doi: 10.1177/1756286420978004. eCollection2020.
14. Inoyatova Furuza Khidoyatovna, Rakhmatullaeva Gulnora Kutbiddinovna, Covid-19 ўтказган инсонларда нейромедиатор тизимлари зарарланишини нейротроп аутоантитаналар ёрдамида эрта ташхислаш- журнал неврологии и нейрохирургических исследований. issn 2181-0982 doi journal 10.26739/2181-0982

COVID-19 KASALLIGINI BOSHIDAN O'TKAZGAN BEMORLARDA OG'IZ BO'SHLIG'I SHILLIQ QAVATIDA KUZATILGAN KLINIK O'ZGARISHLAR

Gulzoda Komiljonovna Dustova

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Jamoat salomatligi va Sog'liqni saqlash menejmenti
kafedrası stajyor assistenti

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda Covid-19 pandemiyasida yuzaga kelgan noxush holat va bu bilan bog'liq bo'lgan inson salomatligi ko'rsatkichlarining murakkab ahvolga tushib qolganligi ilmiy manbalar sharhidan ma'lum. Covid-19 kasalligini boshidan o'tkazgan bemorlarda og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining klinik holatini, og'iz bo'shlig'ida kuzatilayotgan o'zgarishlarni aniqlash maqsadida stomatologiya DUKda murojat qilib kelganlardan Covid-19 kasalligini boshdan kechirgan va turli shaklda ambulator, stasionar sharoitda davolangan bemorlarni tanlab oldik. Kuzatuvlarimiz natijasiga ko'ra postkovidli sindrom sifatida og'iz bo'shligida aftozli stomatit uchrash ehtimoli ko'proq. Kovid bilan kasallangan paytida tam buzilishi, qonning suyuqligiga ta'siri oqibatida ayrim bemorlarda tam bilishning buzilishi, milklar qonashi asorat sifatida qolib ketish mumkinligini kuzatdik.

Kalit so'zlar: Covid-19, postkovidli sindrom, og'iz bo'shlig'i, aftozli stomatit

KIRISH

Hozirgi kunda Covid-19 pandemiyasidan keyin yuzaga kelgan noxush holat va bu bilan bog'liq bo'lgan inson salomatligi ko'rsatkichlarining keskin holatga tushib qolganligi ilmiy adabiyotlar sharhidan ma'lum. Shu munosabat bilan aholining salomatlik ko'rsatkichlariga Covid-19 kasalligidan keyingi asoratlarning postkovidli sindrom sababli salbiy ta'sir tobora oshib borayotganini e'tiborga olib, stomatologiya sohasi kasalliklarga xususan og'iz bo'shlig'i shilliq qavatlarda bo'ladigan o'zgarishlar ularni o'zgacha xususiyat bilan stomatitlarni kechishi nisbatan tibbiy yo'nalish va qarashlarni qayta ko'rib chiqish hozirgi zamon talablariga mos masala bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti xabariga ko'ra COVID-19 virusi shiddatli ravishda dunyo bo'ylab ko'plab mamlakatlarda agressiv tarqaldi [1]. Shu munosabat bilan odamlarning salomatlik ko'rsatkichlariga Covid-19 kasalligidan keyingi asoratlarning salbiy ta'siri tobora oshib borayotganini e'tiborga olib, O'zbekiston sharoitida ko'pgina kasalliklarga nisbatan tibbiy

yo'nalish va qarashlarni qayta ko'rib chiqish hozirgi zamon talablariga mos masala bo'lib qolmoqda. Covid-19 kasalligida metabolizmning o'ziga xos o'zgarishiga va immunitet tizimining buzilishiga olib keladi buning oqibatida o'g'iz bo'shlig'i shilliq qavatida sezilari darajada salbiy ta'sir ko'rsatadi [2,5,6] SARS Covid virusi va yallig'lanishga qarshi, prokoagulyant preparatlar kasallikning davolanish kursiga patogen omillar og'iz bo'shlig'iga salbiy ta'sir ko'rsatadi [2, 7]

Maqsadimiz Covid-19 kasalligini boshidan o'tkazgan bemorlarda og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining klinik holatini, og'iz bo'shlig'ida kuzatilayotgan o'zgarishlarni aniqlash.

NATIJALAR

Kuzatuvimiz ostida Samarqand viloyati Tayloq tuman tibbiyot birlashmasi Stomatologiya davlat unitar korxonasi murojat qilib kelgan bemorlar bo'lib, ulardan Covid-19 kasalligini boshdan kechirgan va turli shaklda ambulator, stasionar sharoitda davolangan bemorlarni tanlab oldik. Ma'lumotlar bevosita va anketa so'rovnoma orqali yigildi. Ma'lumotlarni yig'ishning bevosita usulida bemorlarning og'iz bo'shligi shilliq qavatidagi o'zgarishlar, tishlarning holati va milkar ko'zdan kechirildi. Ma'lumotlarimizni jamlashda excel kompyuter dasturidan foydalanib intensiv, ekstensiv ko'rsatkichlarni statistik tahlil qildik.

MUHOKAMA

Birinchi navbatda bemorlar shikoyati tinglandi. Bemorlar 45% tish yuvishda qonashi, 26% og'iz bo'shlig'ida tez tez yara paydo bo'lishi, tam buzilishi 20% shikoyat qilishgan. Yozgi amaliyot paytidan kuzatgan bemorlarimizdan stomatit tashxisi bilan murojat qilgan 58 nafar bemorni ajratib oldik. Bundan 22 erkaklar, 36 ayollar. Kontingent bo'yicha 19 nafar 18 yoshgacha, 34 nafari 18-60 yoshgacha, 5 nafari 60 yoshdan oshganlarni tashkil etdi. 31 nafar bemorlar kovidga qarshi emlash olgan. Bemorlarni og'iz bo'shlig'i ko'zdan kechirganda uyilgan chuqur yaralar ko'proq, davo murojalari qilinishiga qaramay davolanish muddati sekin kechishini kuzatdik.

XULOSA

Kuzatuvlarimiz natijasiga ko'ra postkovidli sindrom sifatida og'iz bo'shligida aftozli stomatit uchrash ehtimoli ko'proq. Kovid bilan kasallangan paytida tam buzilishi, qonning suyuqligiga ta'siri oqibatida ayrim bemorlarda tam bilishning buzilishi, milkar qonashi asorat sifatida qolib ketish munimligini kuzatdik.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Dustova G., Soxiba I. Tibbiyot oliy o'quv yurtlarida sog'lom turmush tarzi haqida ta'lim berishning o'ziga xos xususiyatlari //Евразийский журнал академических исследований. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 754-759.

2. Dustova G. K. et al. Measures taken to prevent coronavirus infection in Samarkand region //Экономика и социум. – 2020. – №. 11 (78). – С. 102-105.
3. Dustova G. K., Kurbanov A. A. SAMARQAND VILOYATI AHOLISI ORASIDA COVID-19 KASALLIGIDAN KEYINGI BEMORLARGA KUZATILGAN KASALLIKNING ASORATI VA KASALLIKLARNING O’ZIGA XOS KECHISH XUSUSIYATLARI //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 2. – С. 186-189.
4. Ergashevna K. D. et al. The Level and Structure of the Incidence of Malignant Tumors of the Oral Cavity Among the Population of the Republic of Uzbekistan //International Journal on Integrated Education. – Т. 3. – №. 12. – С. 177-180.
5. Ergashevna, K. D., Komildzhonovna, D. G., Khakimovna, K. K., & Rahmatulloyevich, K. K. The Level and Structure of the Incidence of Malignant Tumors of the Oral Cavity Among the Population of the Republic of Uzbekistan. *International Journal on Integrated Education*, 3(12), 177-180.
6. Dustova G. K., O’rinboyev F. X. O’ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TIBBIY SUG’URTANI JORIY ETISH BEMORLAR SOG’LIG’INI TIKLASH UCHUN ILK QADAM SIFATIDA //Involta Scientific Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 41-45.
7. Kurbanov Anvar A’lamovich, & Dustova Gulzoda Komiljanovna. (2023). AHOLI O’RTASIDA YUQUMLI KASALLIKLARNING KELIB CHIQISHI VA TARQALISHI XAVFINI KUCHAYTIRUVCHI OMILLAR. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 5(1), 9–12. Retrieved from <http://web-journal.ru/index.php/journal/article/view/520>
8. Mamasoliyeva Shokhista Abdugapparovna, Sobirov Diyorbek, & Zhabkharov Olim. (2024). THE MAIN FACTORS AND METHODS OF INNOVATION IN THE ORGANIZATION OF HEALTH CARE. *World Bulletin of Social Sciences*, 31, 45-49. Retrieved from <https://www.scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3825>
9. Mamasolieva , S. A., & Xegay, R. O. (2024). PREVENTIVE MEASURES FOR A HEALTHY LIFESTYLE AMONG YOUNG PEOPLE IMPROVING THE EFFECTIVENESS. *GOLDEN BRAIN*, 2(5), 51-58. <https://webgoldenbrain.com/index.php/gb/article/view/70>
10. Mamasolieva Shokhista Abdugapparovna. (2024). Development of Relevant Directions For Improving Efficiency and Economic Calculation, as Well as Innovation in the Management of Medical Services. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences* (2993-2149), 2(2), 167–173. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/AJPMHS/article/view/3040>

11. A'lamovich K. A., Komiljanovna D. G. AHOLI O'RTASIDA YUQUMLI KASALLIKLARNING KELIB CHIQISHI VA TARQALISHI XAVFINI KUCHAYTIRUVCHI OMILLAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2023. – Т. 5. – №. 1. – С. 9-12.
12. Gulzoda Komiljanovna Dustova, Ruxshona Baxrillayevna Ismatullayeva ABU RAYHON BERUNIYNING “SAYDANA” ASARINING XUSUSIYATLARI // Academic research in educational sciences. 2022. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/abu-rayhon-beruniyning-saydana-asarining-xususiyaatlari> (дата обращения: 24.01.2024).
13. Rizaev J. A., Ruzimurotova Y. S., Khaydarova G. A. THE IMPACT OF SOCIAL AND HEALTH FACTORS AT WORK AND AT HOME ON NURSES'HEALTH //Вестник магистратуры. – 2022. – №. 2-1 (125). – С. 10-12.
14. Рuzимуратова Ю. Tibbiyot sohasida faoliyat ko'rsatayotgan hamshira ayollarning sog'lig'iga ta'sir etuvchi shart sharoitlar va omillar //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 4/S. – С. 270-281.
15. Shomurotovna R. Y. COMPREHENSIVE ANALYSIS OF THE PROBLEM OF PROFESSIONAL MALADAPTATION QUALITY AND HEALTH STATUS OF NURSING //ZAMONAVIY TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLARI. – 2022. – Т. 1. – С. 47-48.
16. Shomurotovna R. Y., Ismoilovna A. M. TIBBIYOT XODIMLARINING KASBIY FAOLIYATDA SALOMATLIKKA TASIR QILUVCHI XAVF OMILLAR //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2023. – Т. 10. – №. 3. – С. 160-164.
17. Shomurotovna R. Y., Ismoilovna A. M. SOG'LOM OVQATLANISH TAMOYILLARI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2023. – Т. 11. – №. 3. – С. 134-137.
18. Shomurotovna R., Muminovna A. Socio-hygienic Study of the Health, Lifestyle and Working Conditions of Health Workers //Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences. – 2022. – Т. 161. – №. 2. – С. 165-170.
19. Sharofitdinovna N. P., Shomurotovna R. Y. FARINGIT KASALLIGI HAMDA UNING OLDINI OLISH //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2023. – Т. 5. – №. 1. – С. 169-174.
20. Ризаев Ж. А., Рuzимуротова Ю. Ш., Тураева С. Т. Влияние социально-гигиенических факторов труда и быта на здоровье медицинских сестер //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 922-926

MUNDARIJA | CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

-
1. Svetlana Kim(2024) IS INDEPENDENT WORK NECESSARY FOR STUDENTS?. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 4-10.
-
2. Baxramova Odina Abduraximovna(2024) TILSHUNOSLIKDA "BAYRAM" KONSEPTIGA TURLICHA YONDASHUVLAR. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 11-16.
-
3. Ozoda Ravshan qizi Mehmonova(2024) DISKURS TUSHUNCHASI VA UNING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 17-20.
-
4. Xalilova, Maftuna Raxmonovna, Abduvaliyev, Doniyorbek Baxromjon o'g'li(2024) RAQAMLI TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARINING IMKONIYATLARI (AQSh misolida). Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 21-23.
-
5. Rauf Nemattillo o'g'li Boynazarov(2024) ELEKTR ENERGIYASI MANBALARI. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 24-26.
-
6. Mexrinoz Zahiddin qizi Sayfutdinova, Muqumjon Muhammadaminovich Axunov(2024) BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INGLIZ TILI O'QITISHNING INNAVATSION USULLARI. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 28-31.
-
7. Sh.O Xaydarov, E.A Ulug'murodov(2024) ECO-SMART CHIQINDI QUTILARINI YARATISH. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 32-38.
-
8. Hamdamova Nozima Mukimovna, Hamidov Ruslan Asliddinovich.(2024) TALABALARNING OZIQ OVQAT MAHSULOTLARIGA ISHLOV BERISH TEXNOLOGIYASI FANIDAN KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 39-42.
-
9. Dildora Kadirovna Xaydarova, Mohinur Oripjon qizi Ikromova.(2024) UMURTQA POG'ONASIDA UCHROVCHI KASALLIKLAR TAVSIFI VA DORSALGIYA. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 43-49.
-
- 10.3. E. Умарназарова, А.А. Талипова.(2024) КЛИНИКО-ЛАБОРАТОРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ С АЛЛЕРГИЧЕСКИМ ЭНТЕРОКОЛИТОМ У ДЕТЕЙ. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 50-58.
-
- 11.Ж Облокулов.(2024) ЎСПИРИНЛАР ДУНЁҚАРАШИГА САЛБИЙ ТАЪСИР ЭТАДИГАН АХБОРОТЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ ВА ОҚИБАТЛАРИ. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 59-62.
-
- 12.G.K. Rahmatullayeva, Z.Sh. Nazarov.(2024) “COVID-19 BILAN KASALLANGAN BEMORLARDA DISSIRKULYATOR ENSEFALOPATIYANING KLINIK-NEVROLOGIK XUSUSIYATLARI”. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 63-68.
-
- 13.Gulzoda Komiljonovna Dustova. (2024) COVID-19 KASALLIGINI BOSHIDAN O'TKAZGAN BEMORLARDA OG'IZ BO'SHLIG'I SHILLIQ QAVATIDA KUZATILGAN KLINIK O'ZGARISHLAR. Involta Innovation Scientific Journal, 3(3), 69-72.
-